

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Funkčnost ještědských motivů v díle Karolíny Světlé

Bakalářská práce

Autor:	Tereza Ježková
Studijní program:	B1501 Biologie
Studijní obor:	Biologie se zaměřením na vzdělání Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělání
Vedoucí práce:	dr. hab. Marcin Lukasz Filipowicz, Dr.
Oponent práce:	Mgr. Kateřina Kubanová



Zadání bakalářské práce

Autor: Tereza Ježková

Studium: S17BI021BP

Studijní program: B1501 Biologie

Studijní obor: Biologie se zaměřením na vzdělávání, Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání

Název bakalářské práce: Funkčnost ještědských motivů v díle Karolíny Světlé

Název bakalářské práce AJ: The Functionality of the Jade motifs in Karolina Svetla's work

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Předmětem bakalářské práce je funkčnost ještědských motivů v díle Karolíny Světlé, a to především v ještědských povídkách a románech. Zaměřuje se na charakteristiku jednotlivých motivů užitých v dílech Karolíny Světlé, podtržením významu použitého podještědského nářečí a jeho bližší specifikaci, a na to jakým způsobem je vytvářen obraz času a prostoru.

ČECH, Leander. Karolina Světlá: kritická studie. Brno: Hlídka literární, 1891, 220 s. ŠPIČÁK, Josef. Ještěd Karolíny Světlé: Karolina Světlá v dopisech o ještědských horách a jejich lidu. První vydání. Liberec: Krajské nakladatelství, 1958. ŘEPKOVÁ, Marie. Vypravěčské umění Karolíny Světlé. 1. vyd. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1977. ČERMÁNKOVÁ - SLUKOVÁ, Anežka. Vzpomínky na Karolinu Světlou. Praha: J. Otto, 1909. 320 s. Tiskem "Unie" v Praze. NOVÁK, Arne. Karolina Světlá a lid českého Podještědí. Rodný kraj, 1931, roč. XXIV, č. 28. 10. července 1931. SVĚTLÁ, Karolina. Vesnický román. 9. vyd. Praha: L. Mazáč, 1939b. Sebrané spisy Karolíny Světlé. SVĚTLÁ, Karolina. Z literárního soukromí I: Vzpomínky, paměti, literární dokumenty. Vydání první. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. SVĚTLÁ, Karolina. Frantina. 5. vyd. Praha: L. Mazáč, 1940a. Sebrané spisy Karolíny Světlé. SVĚTLÁ, Karolina. Kříž u potoka. 16. vyd. Praha: L. Mazáč, 1940b. Sebrané spisy Karolíny Světlé. SVĚTLÁ, K. Kresby z Ještědí. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961. 199 str. HRABÁK, J. JEŘÁBEK, D. TICHÁ, Z. Průvodce po dějinách české literatury. Praha: Nakladatelství Panorama, 1978. 521 str.

Garantující pracoviště: Katedra českého jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: dr. hab. Marcin Lukasz Filipowicz, Dr.

Oponent: Mgr. Kateřina Kubanová

Datum zadání závěrečné práce: 13.12.2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala (pod vedením vedoucího bakalářské práce dr. hab. Marcina Łukasze Filipowicze, Dr.) samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 9. června 2020

.....

Poděkování

Děkuji dr. hab. Marcinu Lukaszovi Filipowiczovi za pomoc při vedení mé bakalářské práce. Mé poděkování patří též doc. PaedDr. Boženě Plánské, CSc., za velmi cenné rady a konzultace k práci.

Anotace

JEŽKOVÁ Tereza. *Funkčnost ještědských motivů v díle Karolíny Světlé*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2020. 50 s. Bakalářská práce

Předmětem bakalářské práce je funkčnost ještědských motivů v díle Karolíny Světlé, a to především v ještědských povídkách a románech. Zaměřuje se na charakteristiku jednotlivých motivů užitých v dílech Karolíny Světlé, potvrzení významu použitého podještědského nářečí a jeho bližší specifikaci, a na to jakým způsobem je vytvořen obraz času a prostoru.

Klíčová slova: Podještědí, motiv, nářečí, venkovské prostředí, časoprostor

Annotation

JEŽKOVÁ Tereza, *The Functionality of the Jade Motifs in Karolína Světlá's Work*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2020, 50 pp. Bachelor thesis

The subject of the bachelor's thesis is functionality of the Ještěd's motives in the work of Karolína Světlá, especially in the Ještěd's short stories and novels. This thesis focuses on the characteristic of individual motives used in the works of Karolína Světlá, underlying the meaning of Podještěd's dialect and its closer specification, and also on the way, that image and space is created.

Keywords: Podještědí, motif, dialect, rural environment, space – time

Obsah

Úvod.....	8
1 Karolína Světlá rozená Rottová – autorka Podještědské prózy	10
1.1 Přiblížení života autorky	10
2 Stručná charakteristika vybraných děl	15
2.1 Kresby z Ještědí	15
2.2 Kříž u potoka	15
2.3 Vesnický román	16
3 Podještědí	17
4 Význam ještědských motivů v konkrétních dílech Karolíny Světlé.....	19
4.1 Hlavní motivy.....	20
4.1.1 Časoprostor	20
4.1.1.1 Krajina	23
4.1.1.2 Venkovské prostředí.....	27
4.1.1.2.1 Charakteristika obydlí	27
4.1.2 Nářečí.....	30
4.1.2.1 Rysy ještědského nářečí	30
4.1.2.1.1 Souhlásky	31
4.1.2.1.2 Samohlásky	31
4.1.2.1.3 Skloňování	31
4.1.2.1.4 Časování.....	31
4.1.2.1.5 Slovní rysy podještědského nářečí	32
4.2 „Podružné“ motivy	33
4.2.1.1 Ohlášky	34
4.2.1.2 Námluvy	35
4.2.1.3 Svatba	35
4.2.1.4 Způsob obživy	37
4.2.1.5 Typy postav	38
4.2.1.6 Sociální vztahy a majetek	40
4.2.1.7 Rituály spjaté s úmrtím.....	40
4.2.1.8 Lidové pověry a zvyky.....	42
Závěr.....	46
Seznam použité literatury	49

Úvod

Podnětem k vytvoření této bakalářské práce bylo téma seminární práce v prvním ročníku, kde mě velmi oslovila tvorba Karolíny Světlé, jedné z nejvýznamnějších českých spisovatelek 19. století zaměřující se na život prostého venkovského lidu.

K rozboru jsem si vybrala tři jednotlivá díla Karolíny Světlé, která se zabývají problematikou oblasti Podještědí, a to konkrétně Kříž u potoka (1868), Vesnický román (1867) a povídkový soubor Kresby z Ještědí, který poprvé vyšel roku 1880 (Hubička 1871, Námluvy 1872, Nebožka Barbora 1873, Přišla k rozumu 1878, Teta Vavřincová 1879).

První část bakalářské práce je zaměřena na přiblížení osobnosti Karolíny Světlé. Popis venkova v dílech byl velmi ovlivněn životem autorky na vesnici v Podještědí. V této části jsem se také zaměřila na popis autorčina života a zobrazení její mnohočetné tvorby a okolností, které měly vliv na dílo autorky.

V druhé části se věnuji přiblížení oblasti Podještědí. Především se zabývám lokací místa, přiblížením života společnosti v tehdejší době – zvyky, tradice, pašeráctví, svatby, pohřby. Dále se věnuji vztahu autorky k oblasti Podještědí, jelikož byla příchodem z města na vesnici velmi ohromena nezkažeností a nedotčeností jak horské přírody, tak i lidu tohoto kraje.

Třetí část práce je zaměřena na rozbor konkrétních ještědských motivů v jednotlivých dílech, které jsou rozděleny na motivy hlavní a podružné. Jedním z hlavních motivů je časoprostor, charakteristika pojmu a vytyčení časoprostoru v tvorbě Karolíny Světlé, a jako druhý hlavní motiv je rozebráno ještědské nářečí – jeho bližší specifikace, vymezení významu slov do dnešní češtiny, přiblížení významu jednotlivých slov nacházejících se v dílech, kdy a v jakých situacích se nářečí vyskytuje. Podružné motivy jsou jednotlivě rozebrány u každého díla, u knihy Kříž u potoka jsou mezi podružné motivy zařazeny například motiv krajiny, popis světnice, svatba... V povídkovém souboru Kresby z Ještědí jsou rozebrány podružné motivy jako venkovský nábytek (zručnost tehdejších lidí), ohlášky, námluvy, typy postav... V díle Vesnický román jsou podružné motivy následující – oblast hor, pohřeb...

Tato bakalářská práce si klade za cíl vysvětlit funkčnost jednotlivých ještědských motivů v dílech, poukázat na rozmanitost zvyků a tradic v tehdejší společnosti, jejich používání v běžném životě lidí žijících na vesnici, ukázat rozmanitost využití ještědského nářečí v různých situacích a přiblížení jednotlivých výrazů použitých v dílech do dnešní češtiny a posoudit, zdali může tato tvorba oslovit mladou generaci čtenářů 21. století.

1 Karolína Světlá rozená Rottová – autorka Podještědské prózy

Důležitým aspektem je přiblížení skutečností, které ovlivnily tvorbu Karolíny Světlé v jednotlivých fázích jejího života, názorového pohledu na společnost, náboženství a životních zkušeností. Zejména při vytváření charakterů jednotlivých postav, charakteristika se přibližuje do podoby otce a prarodičů z matčiny strany, tím pádem nechává zprostředkovaně nahlédnout do svého soukromí.

1.1 Přiblížení života autorky

Karolína Světlá, jejíž vlastní jméno bylo Johana Rottová po provdání Johana Mužáková, se narodila 24. února 1830 v Praze do obchodnické rodiny, která se řadila na počátku devatenáctého století mezi staropražskou společnost. Matka byla německo – českého původu a otec pocházel z českého rodu Rottů.¹

Rodina Rottových žila v Praze na Starém Městě v Poštovní ulici č. p. 22, dnes je tato ulice pojmenována po Karolíně Světlé. Obytné domy ve vlastnictví rodiny Rottových byly na rozhraní Starého města Pražského a vznikajícího Nového města. Poštovní ulice v té době nepatřila mezi vznešené pražské čtvrti, tuto atmosféru přibližuje Světlá ve svých „Upomínkách“, zde poprvé přichází do styku s prostým lidem, a to například s plavci, převozníky, mlynáři, drvoštěpy a dalšími.²

Jelikož Světlá pocházela z rodiny, kde se prolínalo společenské postavení, národnostní rozdíly a víra (katolická a českobratrská), různorodost tohoto smýšlení ji stavěla před rozhodování, co jí je bližší, jak praví Josef Špičák: „*Jestliže pak Světlá ve svých literárních dílech ideově preferovala českou dobu husitskou a tolik se zajímala a o údobí českobratrské a jeho doznívání i jeho stopy v myšlení českého lidu. Odtud dospěla k pokrokovým názorům národním a společenským i k silně kritizujícím pohledům nenáboženským.*“,³

¹ ŠPIČÁK, J. *Ještěd Karolíny Světlé*. 1.vyd. Liberec: Krajské nakladatelství, 1958, str. 9

² ŘEPKOVÁ, M. *Vypravěčské umění Karolíny Světlé*. 1.vyd. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1977, str. 11

³ ŠPIČÁK, J. *Karolína Světlá*. 3. dopl. vyd. Praha: Melantrich, 1980, str. 14-17

V rodině Světlá nebyla jediným dítětem, byla prvorozenou dcerou manželů Rottových, měla o tři léta mladší sestru Žofii (později spisovatelka Žofie Podlipská). Z toho je zřejmé, že v jejich rodu kolovaly umělecké sklony, které u obou vyústily v dráhu spisovatelky. Obě dcery otec seznamoval na pravidelných procházkách s pamětihodnostmi města, jak se později sama spisovatelka zmiňuje ve svých vzpomínkách „*Jest zajisté málo po Praze koutků a koutečků, průchodů atd., kdež bychom se nebyli s otcem octli, a všude jsme slyšeli od něho buď kousek románu nebo veselohry neb tragedie, vzácným mistrostvím vypravované.*“⁴ Toto vypravování pak jako spisovatelka sepsala ve svých prvotinách – Staropražských románech a povídkách. Problémem, který si uvědomovala teprve v pozdějším věku, bylo to, proč se v české rodině hovoří a píše německy, když jsou součástí českého národa a uvědomovala si, že je potlačováno národní cítění, což dokladuje ve svých Upomínkách.⁵

Školní léta pro ni byla utrpením, vstup do této instituce pocítovala jako odsouzení, neboť přišla na to, byť je Češkou, nedozví se nic o svébytnosti, historii českého národa, neboť tehdejší školství vyučující se v německém jazyce spíše potlačuje češství a vyzdvihuje poslání a historii Rakouského císařství. První slohové pokusy Světlé vznikaly již v tomto období, její národní žalozpěvy byli odsuzovány učitelstvem (první nesmělé pokusy o slohové útvary) a mělo to dopad i na chování jejího otce, který s ní přestal hovořit o osudech české země, ale i o pamětihodnostech Staré Prahy. Tímto způsobem skončil její první spisovatelský počín a spíše ji utvrdil v tom, že je třeba nenásilnou formou podporovat češství, český národ a jeho historii včetně možnosti vymanit se z Rakouského císařství. Je to období jejího rozhodnutí rozejít se s názory tehdejší měšťácké společnosti. Vše vyvrcholilo tím, že byla nucena opustit školní ústav, učila se pouze doma, a to konkrétně francouzštině a hudbě, včetně znalosti o ozdobných ručních pracích, neboť toto se vyžadovalo v tehdejší době od dobře vychované měšťanské dívky. Přestože ji byly kladeny překážky, aby se u ní nerozvinul spisovatelský um, nebyla odrazena od svého přesvědčení stát se českou spisovatelkou.⁶

Její domácí učitelem hudby se stal mladý student, rodák ze Světlé pod Ještědem, Petr Mužák, který se zároveň stal prostředníkem mezi ní a probíhajícím českým životem. Díky Petru Mužákovi přišla Světlá do styku s tehdejšími významnými spisovateli – vlastenci. Revoluční rok 1848 přinesl i v rodině Rottových podstatné změny ve smýšlení, projevuje se u

⁴ ŠPIČÁK, J. *Ještěd Karolíny Světlé*. 1.vyd. Liberec: Krajské nakladatelství, 1958, str. 10

⁵ ŠPIČÁK, J. *Ještěd Karolíny Světlé*. 1.vyd. Liberec: Krajské nakladatelství, 1958, str. 11

⁶ ŠPIČÁK, J. *Karolína Světlá*. 3. dopl. vyd. Praha: Melantrich, 1980, str. 19-22

nich více češství. Přelomem se stala i událost pražský žofínský bál, kde Světlá poznává další řadu českých osobností, zejména pak Josefa Kajetána Tyla.⁷

Osobní vztah měla také s významnou českou spisovatelkou Boženou Němcovou, se kterou se seznámila roku 1849, kdy ji Petr Mužák a jeho přítel Šumavský přivedli do domácího prostředí Rottových. Toto přátelství bohužel netrvalo dlouho, pouze do roku 1853, jelikož se Němcová se svým manželem odstěhovala na Slovensko. Názorově si obě ženy byly velmi blízké, jelikož si uvědomovaly potřebu bojovat za práva žen a také nutnost získání vzdělání větší části české populace, protože postavení ženy ve společnosti bylo velmi upozaděno. Světlá s Němcovou si rozuměly i v otázce literatury, především té české.⁸

Vztah k Petru Mužákovi vyústil v manželství, které uzavřeli v roce 1852. Následný rok Světlá porodila dceru, které dali jméno po Boženě Němcové. Osud si s ní zahrál tak, že jejich milovaná dcera po několika měsících života zemřela. Duševní otřes, který utrpěla, však přispěl k prohloubení její spisovatelské dráhy.⁹

V letních měsících roku 1853 na popud doktora Podlipského snoubence její sestry, v rámci odpoutání se od její rodinné tragédie, odjela Světlá s manželem do jeho rodiště – do Světlé pod Ještědem, kde přebývali v domku Mužákova bratra Josefa, který se nacházel nedaleko kostela a byl znám pod názvem „u krejčíku“. Zde našla duševní klid, který se odrazil nejdříve jako zdroj básnické inspirace. Začala pozorovat okolní přírodu, krásy drsných hor a přistoupila i k pozorování obyčejných obyvatel Podještědí. Seznamuje se se starobylými tradicemi obyvatel včetně jejich běžného života.¹⁰

Stranou nezůstává ani její hlášení se k mladým básníkům, kteří na počátku roku 1858 chystali podklady k almanachu „Máj“. Tato generace májovců chtěla představit, že nová česká literatura je životaschopná a může oslovit český lid. Vítězslav Hálek, básník, jeden z osobností tehdejších organizátorů kulturního života byl přítel sestry Světlé – Žofie Podlipské, využil tohoto přátelství k oslovení a vyžádání si příspěvků do prvního ročníku almanachu. Zde začíná vznikat pseudonym Karolína Světlá, jelikož se spisovatelka obávala neúspěchu, doporučil jí

⁷ ŠPIČÁK, J. *Ještěd Karolína Světlé*. 1. vyd. Liberec: Krajské nakladatelství, 1958, str. 18-19

⁸ ŠPIČÁK, J. *Karolína Světlá*. 3. dopl. vyd. Praha: Melantrich, 1980, str. 25-26

⁹ ŠPIČÁK, J. *Ještěd Karolína Světlé*. 1. vyd. Liberec: Krajské nakladatelství, 1958, str. 19

¹⁰ ŠPIČÁK, J. *Ještěd Karolína Světlé*. 1. vyd. Liberec: Krajské nakladatelství, 1958, str. 20-21

Hálek, aby své dílo – příspěvek podepsala jiným jménem. Jako pseudonym si vybrala jméno Karolína, protože v rodině Mužákových byla neteř, stejně stará jako by byla její zemřelá dcera a zvolila její jméno Karolína, příjmení Světlá podle vesnice Světlá pod Ještědem. Její příspěvek Hálek nazval „Dvojí probuzení“ a tím začal oficiálně vstup Karolíny Světlé do české literatury. Její novela se dostala do společnosti takových básníků, spisovatelů jako byl například Karel Jaromír Erben, Josef Václav Fryč, Adolf Hejduk, Vítězslav Hálek, Rudolf Mayer, Jan Neruda, Božena Němcová, Žofie Podlipská a Karel Sabina.¹¹

Přestože její novela byla v prvním ročníku almanachu „Máj“ úspěšná, bránila se dalšímu příspěvku do almanachu, jako důvod uváděla malou znalost jazyka a nedostatek slovní zásoby. Začala se odprošťovat od salonních novel a ve své literární činnosti začala psát povídky s náměty z konkrétního života prostého lidu z Podještědí. V díle Josefa Špičáka je konkrétně vidět názorové hledisko Světlé v polemice s Hálkem o užívaném jazyce – „*K Ještědu a jeho lidu obracel ostatně tehdy pozornost Světlé právě také Vítězslav Hálek, jenž Světlou, zdráhající se pokračovat v započaté dráze spisovatelky, podnětně přesvědčoval, že ze všech mluvníc dohromady se nenaučí za rok tolik, co vyzíská za jediný měsíc, bude-li pozorně a s uvědoměním naslouchati, kterak v jejím Ještědě mluví lid.*“¹² Tyto okolnosti tvůrčím způsobem tvarovaly spisovatelčinu literární činnost, která vyústila k popisování skutečného, mnohdy těžkého života nejenom podještědského lidu, ale i českého národa.¹³

Umělecké počiny Světlé již od počátku její literární tvorby ovlivnil její vztah s Janem Nerudou. Jejich vztah vyplýval z toho, že její manželství nebylo šťastné. Projevovala se rozdílnost jejich pohledů na svět, jak dokladuje ve svém díle Josef Špičák: „*Dva póly: on rozum a pozitivnost, ona fantazie a zas fantazie, on krácel, ona chtěla létat.*“¹⁴ V prvopočátcích jejich vztahu nebyl Neruda slavným básníkem, naopak jeho tvorba byla odmítána, neboť starší generace jej neuznávala a mladší mu zase nerozuměla. Vyvrcholilo to při jeho první básnické sbírce „Hřbitovní kvítí“, kdy byl téměř zavržen, nikdo v něm nechtěl vidět básníka. Přes zdánlivé neúspěchy to byla právě Světlá, která ho motivovala k další činnosti, neboť ona v něm viděla českého básníka s velkým talentem. Její vyznání lze vysledovat již v novele „Láska k básníkovi“, kde se promítal jejich milostný vztah, a také v dochované vzájemné

¹¹ ŠPIČÁK, J. *Ještěd Karolíny Světlé*. 1.vyd. Liberec: Krajské nakladatelství, 1958, str. 22-23

¹² ŠPIČÁK, J. *Ještěd Karolíny Světlé*. 1.vyd. Liberec: Krajské nakladatelství, 1958, str. 22

¹³ ŘEPKOVÁ, M. *Vyprávěčské umění Karolíny Světlé*. 1.vyd. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1977, str. 16

¹⁴ ŠPIČÁK, J. *Karolína Světlá*. 3. dopl. vyd. Praha: Melantrich, 1980, str. 69

korespondenci, včetně nedoručeného dopisu, ve kterém mu vyjádřila své niterné pocity. Jejich vzájemný vztah byl nuceně ukončen zásahem jejího manžela, který ji zakázal veškerý styk s Nerudou, Světlá se o jejich vztahu nezmínila ani v literárních vzpomínkách. Naopak Neruda svojí novinářskou činností (články, kritiky) ji v očích veřejnosti zobrazoval, jak umělecky roste.¹⁵

Smutným mezníkem v její spisovatelské činnosti byla vážná oční choroba, která ji postihla roku 1874. Posledním dílem, která napsala vlastní rukou, byla povídka „Přišla do rozumu“. Toto období trvalo více jak dva roky, kdy Světlá nenapsala ani řádku. Její zdravotní stav se zhoršoval, svá díla byla nucena diktovat nejprve služce a ta poté Anežce Slukové. Téměř po deseti letech se její oční choroba zlepšovala tak, že mohla svoji tvorbu psát a plně se ke své činnosti vrátila až v roce 1887.¹⁶

Rok 1887 byl pro Karolínu Světlou posledním, kdy ještě žila na venkově – Podještědí. Poté žila v Praze, v roce 1892 zemřel její manžel Petr Mužák, další ztráty ji postihly v roce 1897, kdy zemřela její jediná sestra Žofie Podlipská. Opuštěna svými nejbližšími zemřela ve spánku ve věku šedesáti devíti let 7. září 1899. Její život vystihují slova básníka Vítězslava Háška napsané v Květech roku 1869: „*Šťastný Ještěd, že našel svou Světlou, a šťastná Světlá, že našla svůj Ještěd.*“¹⁷

¹⁵ ŠPIČÁK, J. *Karolína Světlá*. 3. dopl. vyd. Praha: Melantrich, 1980, str. 78

¹⁶ ŠPIČÁK, J. *Ještěd Karolíny Světlé*. 1.vyd. Liberec: Krajské nakladatelství, 1958, str. 45-46

¹⁷ ŠPIČÁK, J. *Ještěd Karolíny Světlé*. 1.vyd. Liberec: Krajské nakladatelství, 1958, str. 7

2 Stručná charakteristika vybraných děl

2.1 Kresby z Ještědí

Ještědské povídky, lze charakterizovat snahou nemoralizovat či vychovávat (měšťanské povídky). Povídky vypráví především o typickém životě a lidech žijících ve venkovském prostředí, proto tato díla spadají do žánru venkovské prózy. Autorka vyváženě užívala typické nářeční prvky, výrazy a obraty, které věrohodně skloubila s popisem života a povahovými vlastnostmi podještědského lidu. Velmi často Karolína Světlá užívala věrný popis jednotlivých událostí, které vyslechla, méně často užívala složitějších větných staveb. Vyvážené užívání nářečí ve spojení s jednoduchým jazykem prostého lidu umocňuje srozumitelný vypravěčský styl autorky.

Vydané povídky v této knize prezentují jediný knižní soubor uspořádaný a vydaný za života autorky – nejdříve byly vtištěny v časopisech *Osvěta*, *Ženských listech* a *Koledě*. Knižně tento soubor byl poprvé vydán v roce 1880 a obsahuje povídky *Hubička* (1871), *Námluvy* (1872), *Nebožka Barbora* (1873), *Přišla k rozumu* (1878), *Teta Vavřincová* (1879).¹⁸

2.2 Kříž u potoka

První vydání toho románu se datuje k roku 1868.¹⁹ Děj díla se z prvopočátku rozvíjí ve mlýně rodiny Dolanských, poté je děj přesunut na statek rodiny Potockých. V románu Karolína Světlá dává do opozice dva prvky, a to konkrétně romantičnost a realitu. Hlavním motivem celého díla je tradující se pověst o vyřčené kletbě, která se bezprostředně týká rodiny Potockých, kletbu uvalila na svoji rodinu prabába Józka. Karolína Světlá pomocí lidové pověsti zvyšuje dramatičnost a poutavost díla pro čtenáře. Poukazuje na skutečnost, jak dopadne jedinec (Štěpán), který chce vést život mimo tradiční rodinu.

Na druhé straně u rodiny Dolanských výrazně vystupuje do popředí postava Evičky, která se diametrálně liší od svých vrstevníků, a to chováním, ale především svojí vzdělaností a sečteností, což vedlo k jejímu nepochopení u velké části žijících lidí v okolí. Je to pokus Světlé ukázat možnou novou roli emancipované ženy, která má své pevné ideály a prosazuje prvky sociálního citění. Evička obeznámena s kletbou Potockých se snaží po vdavkách se Štěpánem

¹⁸ ŠPIČÁK, J. *Karolína Světlá*. 3. dopl. vyd. Praha: Melantrich, 1980, str. 383-388

¹⁹ ŠPIČÁK, J. *Karolína Světlá*. 3. dopl. vyd. Praha: Melantrich, 1980, str. 385

z jejich rodu sejmout kletbu, což se z počátku daří, neboť ji její manžel bere jako rovnocennou partnerku, ale s ubíhajícím časem, a to hlavně po narození jejich dcery se u něho začíná projevovat kletba, myslí si, že je odstaven „na druhou kolej“. Řeší to tím, že si nachází milenkou – Maříčku, zálibu nachází v radovánkách a alkoholu.

Evička hledá lásku u bratra Štěpána Ambrože, ale vzhledem ke svým pevným zásadám zůstává věrná svému muži i za cenu, že se poníží před jeho milenkou. Vlivem této skutečnosti nachází Štěpán znovu lásku ke své ženě, která je posílená i po smutné události, kdy při jeho ochraně v hospodě umírá jeho bratr Ambrož. Román vrcholí přeměnou Štěpána v milujícího muže své ženy a dcery. S úctou oba vzpomínají na zemřelého bratra Ambrože.

2.3 Vesnický román

Vesnický román poprvé vychází roku 1867 v Květech.²⁰ Prvním základem pro děj románu je údajná událost z 18. století. Do popředí se dostává schopnost jedince nacházet smysl života v obětavé činnosti ve prospěch ostatních členů společnosti, její ochotu věnovat se nesobecky celku. Tento motiv je podrobněji rozpracován i v dalším díle Světlé, a to především v Kříži u potoka a Frantíně.

Druhým základním prvkem je setkání s dívkou, která Světlou inspirovala k tvorbě hlavní ženské postavy Sylvy. Mistrně přibližuje tuto postavu ve dvou dopisech své sestře. V dopise z 2. srpna 1860 uvádí: „*Blouznivě jsem upírala zrak na čarovný zjev, a hle, na Pláních se mi najednou objevila dívčina krásná a hrdá a opovržlivě se usmívajíc zašla mezi jedle – utkví-li její obraz v mé mysli, budu Ti více o ní povídati.*“²¹

Ještě výrazněji přibližuje tuto dívku v dopise z 20. srpna 1860.

„*Mát' jakýsi plán, milá Žofko, ty bábo předrahá a přemělá všech mých poetických dětí, kéž se mi podaří, dojde-li Tvé pochvaly! Než se pustím do „První Češky“, před níž se čím dále tím více hrozím, chci napsat, asi jednosvazkový románek ze zdejšího života. Hálek bude mítí také práci jen jednosvazkovou, doufám tedy, že by se mé dílo též přijalo. Ta dívka, víš, ta, která se na mne usmívala, oblitá stříbrným bleskem v mlhách se topícího slunce, stojíc mezi jedlemi na Ještědě, jak jsem k horám dojížděla, ta mně nedává pokoj. – Chce mím perem obživnouti samorostlá jako lesy, mezi kterými se mi objevila, něžná jako výpary, její kolíbku zádumčivých*

²⁰ ŠPIČÁK, J. *Karolína Světlá*. 3. dopl. vyd. Praha: Melantrich, 1980, str. 385

²¹ ŠPIČÁK, J. *Ještěd Karolíny Světlé*. 1. vyd. Liberec: Krajské nakladatelství, 1958, str.100

dnech jesenních zahalující horoucí jako polibek slunce na kvetoucí řadra hor, nad kterými se plachou nohou vznášela... a já pláču, že ji tak nikdy, nikdy nedovedu, že hrubým trhnutím pera ji o celou její posvátnou krásu připravit mohu, že ji zostudím, chtějící povznést, zvěčnit...“²²

Charakteristikou postav se Karolíně Světlé podařilo zachytit nejen jejich vlastnosti, ale i vývoj jejich osobnosti, a to myšlenkový i citový. Ve skloubení jejich vzájemných vztahů a v přímém kontrastu k Antošovi a Sylvě působí velmi depresivně postava Antošovy matky – rychtářky. Ukazuje zkázonosnou přeměnu povahy rychtářky, lásky v nenávist, která vrcholí jejím zoufalstvím a sejítím z duchovní cesty.

Karolína Světlá ve Vesnickém románu ve své době našla řešení tehdejších problémů prózy – románu. Vystihla velmi komplikované vztahy i povahy postav, objektivně zobrazila časový úsek společenských skutečností a vytvořila dílo, které v dalších svých románech více rozvinula. Vesnickému románu patří první místo v daném žánru.

3 Podještědí

Oblast Podještědí se svým nejvyšším vrcholem Ještědem (1012 m.n.m.) patří mezi jedno z nejmenších pohoří České republiky. Toto pohoří tvoří jakýsi předěl jazyků, kde dříve byl dominantní německý jazyk a čeština byla upozaděna. Soužití Čechů a Němců mělo svůj odraz ve zvycích, tento vztah lidí dvou národností tu fungoval po staletí. Nepsaná pravidla byla určována pouze tvrdými přírodními podmínkami, které byly stejné pro všechny. Obyvatelé Podještědí se vždy spolu nějak domluvili.

Nejlépe tuto problematiku pohraničních hor s nadsázkou vystihuje Marie Kubátová – „*Dyž za vonoho času Kristus Pán se svatým Petrem rozsejvali řeč, měli dje mošny: v jenný mošně řeč českou, v druhý německou. Tu českou sypali tam, kde je země měkčí, a německou sypali na kopce. Dyž byli hotoví, vohlíd se svatej Peter a poudá Pánu: Je to daremný dílo Pane. Kudy jsme šlapali, tudy vostal za náma holej plac. Přeci je tu na pomezí nenecháme němý. I poudal Kristus Pán: Tak se vobrat' a vypraš tam, esli co ve vobou mošných zbylo. Ať to patlaj, jak to patlaj, dyť voni se lidi mezi sebou náak shovořej.*“²³

²² ŠPIČÁK, J. *Ještěd Karolíny Světlé*. 1.vyd. Liberec: Krajské nakladatelství, 1958, str. 104

²³ ŠMEJDOVÁ, I. *Malý slovník krkonošských názvů*. 1.vyd. Praha: Olympia, 2001, str. 5

Důležitým faktorem je stanovit a rozlišit pojem Podještědí a Ještědí. Oblast Podještědí je pouze vymezena v jižní části Ještědsko – kozákovského hřebene, kvůli tomuto vymezení jsou obyvatelé žijící v této oblasti, označováni za „Ještěďáky“, „zákopčáky“ a „horáky“. Oblast Ještědí bývá vymezena z východního směru komunikací z Liberce do Hodkovic nad Mohelkou až do Turnova, z jižního směru je ohraničena vodní tokem, a to konkrétně Mohelkou, ze severního směru je oblast ohraničená silnicí z Liberce do Jablonného v Podještědí a na západě je ohraničujícím bodem Ralsko.²⁴ V současné době Podještědí zahrnuje dvanáct obcí včetně jejich okolních součástí, které se nacházejí v okrese Liberec. Patří sem například Český Dub, Hodkovice nad Mohelkou, Světlá pod Ještědem, Proseč pod Ještědem, Janův Důl a dalších sedm obcí. Je to oblast s kopcovitou krajinou a velmi nízkým počtem obyvatel, i do dnešní doby v oblasti převažuje zemědělská výroba a průmysl nalezneme pouze v Českém Dubu a Hodkovicích nad Mohelkou.

Děj jednotlivých literárních útvarů vychází z konkrétního místa, a to například v románu Kříž u potoka se odráží prostředí Domaslovic, ve Vesnickém románu je zachycena Světlá pod Ještědem, povídka Přišla do rozumu se odehrává v Českém Dubu, povídka Námluvy je dějově zakomponována do vesničky Starý Dub a povídka Hubička se vztahuje především ke Křižanským lesům.²⁵

Okouzlení Karolíny Světlé venkovskou krajinou lze najít v její korespondenci se sestrou Žofií Podlipskou datovanou rokem 1853, když oblast Podještědí poprvé navštívila o prázdninách tohoto roku, kdy spolu s manželem Petrem Mužákem chtěli najít duševní klid po rodinné tragédii – smrti dcery. Její citlivé vnímání krajiny dokresluje korespondence ze dne 23. srpna 1859.

„...zakoukám se raději do modravé dálky nebo do zeleného lesa a naslouchám tajemným zvukům přírody. – Máme teď obyčejně dni, jak je miluji, plné mlhy, chmur, zadumčivé poezie – Z hor se to plouží jako průvod obrovských duchů na bílých koních, siných velryb, šedých slonů, a černé lesy, tyto věčné harfy šumí k tomu své žalozpěvy – jim otvírám sluchu svého vnímajíc je v duši tklivou a zasmušilou jak ony.“²⁶

Prostředí, kde našla Světlá klid a také začala vnímat krásu, tvrdost života, ale především společenské vztahy na venkově, v ní začaly evokovat myšlenky na zachycení této krásy

²⁴ ŘEHÁČEK, M. *Ještěd a Podještědí*. 1. vyd. Liberec: Kalendář Liberecka, 2014, str. 8-14

²⁵ ŠPIČÁK, J. *Karolína Světlá*. 3. dopl. vyd. Praha: Melantrich, 1980, str. 243–247

²⁶ ŠPIČÁK, J. *Ještěd Karolíny Světlé*. 1. vyd. Liberec: Krajské nakladatelství, 1958, str. 93

v písemné podobě a začala je ztvárňovat v povídkových souborech a románových prózách. Nemalý vliv sehrála skutečnost, a to přerod měšťanské ženy ve venkovskou, což dokresluje změna jejího oblékání, například výměna zdobeného klobouku za pestrý šátek kolem hlavy „na ušička“, výměna dlouhé nepohodlné sukně za krátkou, která ji umožňovala pohodlnou chůzi a dá se říci, že tento vesnický „kroj“ odstranil i poslední hranici mezi ní a obyvateli Podještědí.²⁷

Účinek změny prostředí, sounáležitost s venkovským lidem, pomohl ke snížení jejího duševního neklidu. Setkávání s obyčejnými prostými lidmi bylo pro ni velmi důležité, „*cítila se tak šťastnou zproštěna jsouc veškerých pout etikety a líčené dvornosti, na tom horském výsluní mezi lidmi upřímnými, pravdomluvnými, tisíckrát více zajímavými než ty skvělé vystrojené, hrdě si vykračující, všemu vypínavě se posmívající davy elegantního obecnstva, veřejné městské místnosti a promenády naplňující.*“²⁸ Poznání venkovského prostředí mělo pozitivní vliv na její další tvorbu. Za nejvyšší trvalé životní hodnoty považovala nesobeckou obětavost, dobrotu a laskavost. Ve své tvorbě nechtěla popisovat malicherné, všední a nízké stránky života, ale snažila se ukazovat, jaký by měl být – líčí ideální vlastnosti a city lidí. Jak se jí to podařilo dokumentuje větší část jejího díla.²⁹

4 Význam ještědských motivů v konkrétních dílech Karolíny Světlé

Tradiční zvyky v oblasti Podještědí jsou výraznou součástí místní lidové kultury. Odedávna si je lidé spojují především s prostředím venkova, přestože řada obyčejů zejména rodinných a společenských, ctili a dodržovali také měšťané a vrchnost. Pro tradiční Podještědskou kulturu mají, jak je zvláště patrné v dílech Karolíny Světlé větší význam obyčeje a obřady vázané na kalendář, na běh Slunce a proměny přírody během roku. V dílech je přiblížena skutečnost jako je například úloha ženy v rodině, která měla nejenom na starosti chod domácnosti, a to především kuchyně, ale i celou řadu dalších povinností, od obstarávání dětí, rodinných příslušníků na výměnku, starost o domácí zvířectvo, zahrady až po pomoc na poli.

Autorka ve svých dílech těžila ze svých znalostí života na vsi – významné události a to námluvy, svatby, pohřby, svátky – Masopust, pravidelné výroční hody (posvícenecké, vánoční,

²⁷ ŠPIČÁK, J. *Ještěd Karolíny Světlé*. 1.vyd. Liberec: Krajské nakladatelství, 1958, str. 10

²⁸ ŠPIČÁK, J. *Ještěd Karolíny Světlé*. 1.vyd. Liberec: Krajské nakladatelství, 1958, str. 20

²⁹ SVĚTLÁ, K. *Kresby z Ještědí*. 1.vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, str. 194-195

velikonoční, svatodušní). Proto můžeme konstatovat, že v jejím díle má ještědská próza přední místo, neboť vliv prostředí po úmrtí její dcery ji umožnily na základě vlastního poznání dobře situovat jednotlivé příběhy. Lze vystopovat i určitý vliv francouzské romantické prózy, zejména románů George Sandové.

4.1 Hlavní motivy

K pochopení díla Karolíny Světlé je důležitou podmínkou vnímat prostor a čas, který se prolíná dějem všech jejích „ještědských“ povídek a románů. Místo děje kopíruje konkrétní krajinu, vesnici, obydlí a významná mystická místa, která jsou v dané době pro obyvatele velmi důležitá, jelikož jsou plně realistická. Je třeba si uvědomit, že svojí významnou roli hraje i použitý jazyk, což znamená používání českého jazyka, včetně vytěsňování německy psaných textů. Tím to dochází k přibližování díla Světlé širším vrstvám, především venkovskému lidu. Významným prvkem je užití nářečí, které je vedeno snahou zachování rozmanitosti českého jazyka, avšak v čase ztrácí svůj význam, neboť mnohdy jeho užívání je vázáno na zvyky, tradice a tehdejší řemesla. Jazyk se samozřejmě vyvíjel a pro mnohé současné čtenáře je jazyk Světlé občas těžko pochopitelný, neboť se užívá v dnešní mluvě velmi málo nářečních prvků.

4.1.1 Časoprostor

Pojmem časoprostor se mezi prvními na přelomu devatenáctého a dvacátého století zabýval ruský literární vědec Michail Michailovič Bachnin. Tímto problémem se zabývá ve své studii Čas a chronotop románu, která je zařazena do díla Román jako dialog. V tomto díle je prvně definován pojem „chronotop“, v českém jazyce má význam časoprostor, což znamená, že do jedné roviny staví čas a prostor, ale čas vnímá jako více dominantní. Přímá definice Michaila Bachtina zní „*souvztah osvojených časových a prostorových relací*“.³⁰

Z díla Michaila Bachtina vyplývá, že díla vytvořená jedním autorem nebo díla jednoho druhu jsou si svými prvky (postavy, syžet) velmi blízká, liší se pouze jejich rozdílným počtem a kombinací.

³⁰ BACHTIN, M. *Román jako dialog*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1980, str. 222

Josef Peterka ve svém díle *Teorie literatury pro učitele* přibližuje pojem prostor, a to především jako „*systém vztahů určených místy, směry a vzdálenostmi*“.³¹ Dále poukazuje na to, že s prostorem je úzce spjat čas, což vyjadřuje pojem časoprostor.

Místa jsou prostředí, kde jednotlivé postavy jednají, vytváří svůj příběh, dějovou zápletku. Mnozí autoři svá díla často zakotvují do fikčního světa, což znamená, že neodkazují ke konkrétním lokalitám, které lze dohledat.³² Opakem je právě tvorba Karolíny Světlé, která plasticky přibližuje konkrétní místa, obce nacházející se v určité krajině Podještědí. Její tvorba se vyvíjí od jednoduchých popisů místa až po hmatatelné zobrazení prvků v krajině, které lze dohledat i v současné době, jedná se především o náboženské symboly (boží muka, kapličky, kříže apod.), krajinné prvky jako například pohled na Ještěd v různých ročních obdobích, horské reliéfy krajiny. Mistrně zasazuje osudy konkrétních rodů, venkovských lidí do prostředí jim charakteristickým.

Peterka charakterizuje dva odlišné pohledy na časoprostor, a to idylu a dobrodružství. Dobrodružství přibližuje nebezpečný svět, různorodé zeměpisné pozadí a nestereotypnost života, k tomuto časoprostoru se vztahuje například zjetí, pronásledování, strach, cestování, krvelačné rituály atd. Naopak idyla přibližuje časoprostor, v němž dominuje bezpečí, pocit důvěry a domova. Zvýrazněna je rodinná láska a soužití více generací.³³ Z díla Karolíny Světlé je zřejmé její poznání konkrétního prostředí, jednotlivých osudů v té době žijících venkovanů, a to nejenom v bohatých rodinách, ale i u prostých lidí, pronikla do každodenních starostí a radostí obyvatel. Prvky uváděné autorkou – Karolínou Světlou dokreslují poznání Podještědské krajiny v různých časových obdobích, které zvýrazňuje již v zasílaných dopisech své sestře Žofii Podlipské, i když možná v některých momentech tento svůj pohled idealizuje. Je to dáno tím, že s přibývajícím věkem a různými nemocemi hledá pro sebe uspokojení, vyrovnávání se se životními událostmi. Její citové rozpoložení a vztah k prostoru Podještědí vyplývá z dopisu Světlé z 6. září 1857 z obce Světlá, která se stala jejím druhým domovem.

„Neopouštím ráda tu vlnitou krajinu, kde se má duše zotavila, že zas ráda pluje proudem života dále v neznámé dálky, nerada se loučím s tou tichou dědinkou, kde jsem tak klidně snila a kde bych tak ráda ustavičně žila, vzdálena od hluku městského, který mou mysl

³¹ PETERKA, J. *Teorie literatury pro učitele*. 3. vyd. Jiloviště: Mercury Music & Entertainment s.r.o., 2007, str. 231

³² PETERKA, J. *Teorie literatury pro učitele*. 3. vyd. Jiloviště: Mercury Music & Entertainment s.r.o., 2007, str. 231

³³ PETERKA, J. *Teorie literatury pro učitele*. 3. vyd. Jiloviště: Mercury Music & Entertainment s.r.o., 2007, str. 232–233

znepokojuje a dráždí! Zde jsem se shledala se všemi poetickými instinkty mé mladosti, pnu se s jedlí zelenou k nebesům, ponořuji se holubem v jasnou studánku a květnatou lučinou tékám s potůčkem bublavým! Vmyslím se snivě v jemnou čáru šedého pohoří a pnu se sním co hráz vlnadného údolí k ruměnému obzoru, s tebou, večernice démantová, v tajné rozmluvě se zapomínám, zas s vámi, mračna měnivá, chci plouti věčně v éteru! Sladký to sen věčného poklidu ve věčné proměně přírody!“³⁴

Literární díla jsou mnohdy vázána ke konkrétnímu prostředí (vesnice, město, kraj, region, říše, oblast) nebo k místům zcela odlišným.³⁵ U Světlé je toto patrné například v tom, že některá její díla jako Černý Petříček a První Česka, jsou dějově zasazena do pražské poněmčilé společnosti, což dokumentuje znalost více prostředí.

Dále je možno rozdělit tvorbu Světlé na dobu v níž děj povídek je zařazen do doby přítomné, autorka si z jejího pohledu oblíbila nejzajímavější doby naší historie, a to počátek našeho „národního novozrození a vzkříšení“, tedy konec osmnáctého a první desetiletí devatenáctého století, včetně revolučního roku 1848.³⁶

Důležitou roli hraje v časoprostoru popis, který se dělí na dva typy, a to objektivní a subjektivní, k popisu subjektivnímu se vztahují pojmy kinetičnost, expresivita a selektivnost. Kinetičnost je navozena znázorněním prostorového objektu, který je v pohybu. Expresivita se projevuje citovým a smyslovým vztahem k objektu (básnické obrazy, asociace, barevnost). Selektivnost se vyznačuje osobitým úhlem pohledu, velmi často se prolíná s expresivitou.³⁷

K prostoru se vztahuje starořímský náboženský pojem genius loci (duch místa), což znamená víru v to, že každé místo je posvátné a něčím výjimečné. Může být zvlášť poetické nebo naopak nebezpečné, hrozné nebo děsné. Pojem lokální kolorit dříve vztahovaný k žánru krajinomalby, vyjadřuje zvláštní ráz krajiny, mluvy a doby.³⁸ Významným prvkem, z něhož se vykonávají jednotlivé děje v románech Světlé je překvapivě noc a bouře.

³⁴ ŠPIČÁK, J. *Ještěd Karoliny Světlé*. 1. vyd. Liberec: Krajské nakladatelství, 1958, str. 73

³⁵ PETERKA, J. *Teorie literatury pro učitele*. 3. vyd. Jiloviště: Mercury Music & Entertainment s.r.o., 2007, str. 233

³⁶ ČECH, L. *Kritická studie*. Brno: Hlídka literární, 1891, str. 20

³⁷ PETERKA, J. *Teorie literatury pro učitele*. 3. vyd. Jiloviště: Mercury Music & Entertainment s.r.o., 2007, str. 236–237

³⁸ PETERKA, J. *Teorie literatury pro učitele*. 3. vyd. Jiloviště: Mercury Music & Entertainment s.r.o., 2007, str. 238

4.1.1.1 Krajina

Obecně lze říci, že lidové zvyky a obyčeje i tradice jsou spojeny s každodenním životem tamních obyvatel, ten je určován a do značné míry ovlivňován přírodním prostředím, způsobem obživy, náboženstvím. Sdílené tradice se samozřejmě v průběhu času vyvíjejí a přetváří, což má vliv na ráz krajiny. Je třeba přiblížit, že drsná podhorská až horská krajina znepříjemňovala každodenní práci a vystavovala lidi žijící v Podještědí řadě nebezpečí, a to zvláště v drsných podmínkách zimy.

V povídkách Karolíny Světlé to ukazuje chování některých osob při různých přírodních jevech. Věrně popisuje zažitě zvyky, bránění se úderu blesku, zabránění požáru, včetně samotné vlastní ochrany. Jako příklad bych uvedla popis líčení bouře v povídce Přišla do rozumu.

„... náhle po svatém Duše parné léto, a najednou se přirachotila v noci těžká bouřka. Všecko v domě vstalo, aby byl každý pohotově, kdyby Bůh dopustil jakousi zlou náhodu. Andulinka z prvního spánku vyburcovaná, přišla všecka polekaná ze své komory s rozžatou hromniční svíčkou v ruce. Kázala služce, aby rychle okna pokryla bílými šátky a položila na stůl bochník chleba. Když se při požáru z domu nejdříve bochník vynese, tu, jak známo, nikdo nezpítomí a všichni zůstanou v dobré paměti.“³⁹

Obdobný popis ochrany před bouřkou lze dohledat i v dílech jejích současníků, například u Boženy Němcové v povídce Babička.

Protipólem líčení krásné podještědské krajiny je skutečnost – popis k jakým prudkým změnám dochází v horské krajině. Krásný slunečný den se v mžiku dovede změnit v nepřízeň, kde silný vítr, prudký déšť a následná hustá mlha dovede znepříjemnit, ale především vystrašit člověka, který se sám octne v lůně přírody. K těmto změnám dochází nečekaně, a to v každém ročním období, kdy především v zimních měsících je násobena vysokou sněhovou pokrývkou, silným mrazem s následnou sněhovou fujavicí. Mistrný popis náhlé změny počasí evokuje u čtenáře pocit chladu a strachu, což můžeme vidět v povídce Teta Vavřincová.

„Tu nad horami zašumělo, zahučelo, jako by kdyby se tam devět Dunajů rozproudilo, sívá vlnící se rouška je zahalila řasami tak hustými a neproniknutelnými, že nebylo lze poznati na kterém stojí místě... Příval dravý a divoký spouštěje se nad krajinou, jenž vše pobral a

³⁹ SVĚTLÁ, K. Přišla do rozumu, In Kresby z Ještědí. 1.vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, str. 34

vyvrátil, kudy jekotem strašným se hnál, počal náhle proměňovati cesty v hluboké, čeřící se potoky. “⁴⁰

Nemalou starostí byla příprava na kruté, drsné zimy s dostatkem sněhu, které v Podještědí panovaly, popis přípravy vystihuje ukázka z Kříže u potoka.

„Józa zakládala dnes stavení na zimu. Narovnávala mezi chalupu a tyče, které asi na loket zpovzdálí do země zarazila, smrčí včera připravené od země až pod střechu, nechávajíc pro okna a dveře otvory přiměřené.“ ⁴¹

Svědomitá příprava na zimu byla nutností, mnohdy několik týdnů nebylo možno dojít k sousedům či na trh pro zásoby potravin. Karolína Světlá ukazuje nelehký život obyvatel Podještědí, což v dnešní době těžko chápeme, neboť jsme zhýčkanými lidmi, kteří by snad v té chalupě přes zimu nevydrželi. Času „volného“ bylo využíváno ke zpracování dřeva, které přes celý rok připravovali, vyráběli střešní krytinu – šindel, ženy třídily na sbírané bylinky atd...

Lze říci, že krajina, která je Světlou přibližována, není pouze strohý popis, ale je vidět evidentní snaha věrohodně dokreslit děje jednotlivých postav, které se v tomto prostředí vyskytují. Plyne z toho skutečnost, že autorka staví na stejnou úroveň děj a popis prostředí. V dílech s podještědskou tematikou lze vyzorovat minimálně dva typy obrazů krajiny. Prvním typem je, že popis evokuje emoce, které podporují konkrétní situace, a druhým typem je záměrné popisování krajiny jako protikladu probíhajícího děje. Nepřímo z toho vyplývá, že prostředí působí dojmem lhostejnosti k osudům lidí.

„Jednou si vyšla Józa k večeru do lesa na jahody. Česala je dřevěným hřebenem do džbánu. Pokud trvaly, vařila matka z nich večer, co večer jahodovku, největší vybrala a na zimu usušila co lék pomáhající od křečí. Sbírajíc přišla až na samý hřeben hory, kdežto uprostřed nejhustšího lesa se pryští ze skály studánka. Pramínek z ní vytékající na své pouti lesem vzrůstá, až co potok široký a hluboký spadává okolo Potockých do údolí, kdežto spojiv se s vodami jinými, naplňuje rybník náš. Staleté buky kolem studánky se rozkládaly, pod nimiž bylo vždy jahod tu černých, tu plavých, jako když tam sukno prostře.“ ⁴²

Důležitým prvkem v popisu krajiny sehrávají drobné církevní stavby kříže, boží muka či kapličky. Většinou byly stavěny na místech, kde došlo k tragické události nebo Božího

⁴⁰ SVĚTLÁ, K. Teta Vavřincová, In *Kresby z Ještědí*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, str. 52

⁴¹ SVĚTLÁ, K. *Kříž u potoka*. 2. vyd. Praha: Družstvo Nová osvěta, 1947, str. 107

⁴² SVĚTLÁ, K. *Kříž u potoka*. 2. vyd. Praha: Družstvo Nová osvěta, 1947, str. 86

zázraku. Jejich umístění bylo mnohdy spojeno s blízkou studánkou se „zázračnou vodou“. Je jenom na škodu, že se krajinné prvky ve větší míře nezachovaly, byly zničeny vandalstvím nebo v rámci ideologického boje. Mnohdy tyto stavby sloužily jako přirozené orientační body pro pocestné, stávaly se součástí vesnických zvyků či jako místo pro schůzky mladých lidí. Některé církevní stavby byly často zanedbávány, zejména ty, které byly spojeny s prokletím konkrétní osoby nebo selského rodu.

Mistrná ukázka je z díla Kříž u potoka: *„Bylat' kaplička ta napolo již zbořena, několik set kroků od mlýna vzdálena a mezi poli uprostřed velkého úhoru postavena. Podivné to bylo místo, ten kousek země okolo starého chrámku, jako by tu příroda působit přestávala, nebylo tam široko daleko ni stromku, ni křoviny, ni významnější byliny, jen nizounká plavá tráva půdu pokrývala. Žádný se tam nezdržoval pták, žádná tam nebzučívala včela, žádný se tam nestrkatil motýl, žádné se tam nepásalo zvířátko a žádného člověka tam tudy nevedla cesta. Bylo to místo nejen pusté, ale i zapomenuté, mrtvé tam vždy panovalo ticho, každý zvuk tam se rozléhající byltě jen ozvěnou hlasu vzdáleného, nikdy tam nevznikal, vždy jen zanikal.“*⁴³

Z ukázky je zřejmá znalost Světlé, která vystihla a pro čtenáře zprostředkovala ponurý obraz krajiny, která se váže na prokletí rodu Potockých. Neméně působivé je i přiblížení polorozbořené kapličky: *„Za dne bývalo u kapličky horko a slunečno, ale u večer, když metala do polí dlouhý stín, tu bylo milo v chládku jejím meškati. Evička si sedla na drolicí se stupeň před mříží zarazavělou, za níž přivaly dávno setřely svatý na omítce obraz, a položiv si knihu na klín, tak radostně a dychtivě se dala do čtení jako poutník, hasí-li si v lese pustém žízeň u stříbro jasné šplouchající studánky.“*⁴⁴

Zajímavý je i pohled na hrob ženy a také mstitelky, která si sama vzala život. Popisem Karolína Světlá zvýrazňuje poznání Evičky, která je postavena před realitu kříže u potoka. Graduující vyjádření Evičky evokuje především objevení kříže, což pozorný čtenář pociťuje jako prvky hororové situace.

„Najednou si Evička povšimla, že počíná les po druhé straně břehu značně řidnout, jedle a smrky ustupovali osikám, pak vrbám, staré kořeny ve vodě koupajícím, za nimiž se rozkládal ovocný sad, tak hustý skoro jako předtím les. Opodál mezi štěpy se černalo staré velké dřevěné stavení s rozličnými výstupky, pavlačemi, schody, jakýchž Evička ještě neviděla. Na d stavením strměla vysoká nahá skála polozbořená chaloupka. Evička náhle se zastavila, ještě

⁴³ SVĚTLÁ, K. *Kříž u potoka*. 2. vyd. Praha: Družstvo Nová osvěta, 1947, str. 56

⁴⁴ SVĚTLÁ, K. *Kříž u potoka*. 2. vyd. Praha: Družstvo Nová osvěta, 1947, str. 56

jednou pozorněji se ohlédla a polekaně ucouvla. Teď teprve viděla, že mezi vrby právě naproti ní vypínal kamenný kříž, zvětralý a šedý.... Několik ke kříži vedlo stupňů, nebyly vyšlapány, nýbrž samy se drolily vlhkostí, nasvědčovala tomu vysoká tráva, mezi kameny bujně vyrůstající, že tu as málokdy člověk k modlitbě pokleká. U nohou kříže byla tabulka zazděná s nápisem napolo již setřeným, že byl tento kříž postaven Fraňkem Potockým a řádně vysvědčen na počest sv. Josefa pěstouna a sv. Františka Seleského roku 1797.“⁴⁵

Využité popisné prvky dokládají znalost Světlé daného prostředí, každodenního života jako prostých venkovských lidí, tak i bohatých sedláků. Využívá poznatky z bezprostřední účasti při vesnických událostech.

V díle *Vesnický román* Karolína Světlá popisem přírody navozuje atmosféru zapomenuté krajiny Podještědí, je ovlivněna i tím, že její současníci – básníci opěvují české hory, ale Podještědí je pro ně neznámou, proto popis krajiny používá jako výrazný kompoziční prvek.

*„Je mi tě veru líto, ty starý Ještěde! Opěvují – li naši básníci hory české, nikdy nezazní jméno tvoje v písních jejich, líčí-li nám krásy naší otčiny, nikdy se při tom nezmiňují o zelených tvých stráních ni o tvých lesích, kde se prohání „štvani“ za bouřlivých nocí, ni o stříbrookých tvých studánkách, kde tančívají podvečer malí vodníčkové bledých lesních panen, česajících si tam svoje dlouhé zlacená vlasy při svitu vycházejícího měsíce. ...Nedej se mýlit nevděčností tou, Ještěde, a zůstaň na vždy hradbou! Kéž by i v tobě, kostelíčku světelský, nikdy nedozněl ni český zpěv, ni modlitba česká...“*⁴⁶

Z této ukázky je patrné, že ač dívka vychovaná v měšťanském prostředí s určitým odporem k přírodě, si začala uvědomovat, že neznámá krajina kolem rodiště jejího muže má v sobě neskonalou krásu, půvab a dobrosrdečný lid.

To, že člověk je nedílnou součástí přírody Karolína Světlá mistrně vystihuje v rozpoložení Sylvy, která změní svůj pohled na Antoše, kterému do té doby pouze ubližovala.

„Jde pověst, že porozumí člověk mluvě přírody, hlasu všeho ptactva i bylinstva v oné hodině Svaté noci, kdy bylo zrozeno světu světlo, jeho Spasitel. Světlo se zrodilo v Sylvě –

⁴⁵ SVĚTLÁ, K. *Kříž u potoka*. 2. vyd. Praha: Družstvo Nová osvěta, 1947, str. 138-139

⁴⁶ SVĚTLÁ, K. *Vesnický román*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1981, str. 13

nejvřelejší to soucit s mužem, jehož pomáhala tak horlivě mučit – a náhle porozuměla srdci lidskému, nejvznešenější to mluvě přírody.“⁴⁷

Touto ukázkou přerodu Sylvy v ženu, která dovede využít lsti a obratnosti, jež jsou charakteristické od počátku světa ženskému rodu. Lze říci, že tímto textem ukazuje Světlá jak lidskost (srdce), ale i další prostředky pro dosažení svého cíle.

Pomocí Podještědské přírody přibližuje emociálně lásku Antoše a Sylvy, a tím dokresluje dramatickost daného obrazu, který působí kontrastně k zamilovanosti Sylvy, což demonstruje níže uvedená ukázka,

„I dnes bylo tak ticho a tak posvátno v přírodě jako tehdy, i dnes hořela na nebi jiskra vedle jiskry, ale led po němž tenkrát s Antošem kráčela, proměnil se v samé kvítí. Květlo a pučelo to na nadržích země jako nadržech Sylviných. Vše dýchalo kolem ní mírem, nehnuloť se stébélko na lukách postříbřených rosou noční, lesy spaly tak sladce, že si ani jednou ze sna nevzdychly, jen potok, vedle něhož kráčela, smál se tak ztichounka jako radostně její srdce.“⁴⁸

4.1.1.2 Venkovské prostředí

4.1.1.2.1 Charakteristika obydlí

Díky nadšení „chalupářů“ se nám do současné doby zachovala lidová architektura. V mnohých lokalitách Podještědí se zachovalo velké množství roubených chalup a statků, takže můžeme posuzovat malebnost venkovského osídlení v časech tvorby Karolíny Světlé. Podještědský roubený dům vypovídá o řemeslné zručnosti našich předků, ale také o jejich životním stylu, dokonalém pochopení přírody a vytríbenému vkusu. I v dnešní době se dá poznat, že typický podještědský dům se vyznačuje jednodušším půdorysem, a především bohatě zdobenými lomenicemi. Původní stavení stojí v bezpečné vzdálenosti od vodních toků, prostor mezi nimi zabrala stavení méně majetných a bezzemků. V bohatších vesnicích jsou stavěna stavení kolem kostela. Je na škodu věci, že nemůžeme vidět popisované stavení jako mlýn Dolanských a statek Potockých v Kříži u potoka, popřípadě výměnky. K jejich likvidaci

⁴⁷ SVĚTLÁ, K. *Vesnický román*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1950, str. 119

⁴⁸ SVĚTLÁ, K. *Vesnický román*. 2. vyd. Praha: Družstvo Nová osvěta, 1947, str. 194–195

docházelo především po druhé světové válce. Necitlivými zásahy zmizely unikátní prvky lidové architektury a zmizela poetičnost mnohých vesnic v Podještědí.

„V síni taktěz prázdkno a ticho. Ach, tu v koutě stojí ještě jarmara staré truhlárky. To na ní ptactva a kvítí namalovaného! Ted’ již ani tak pěkné jarmary nedělají; natřou je jedinou barvou a dost. Však tu dlouho státi nebude, sestra Cívkové brzo kamsi na špejhar ji odstěhuje, a postaví si právě na to místo svou, aby ukázala, že ona tu ted’ paní.“⁴⁹

Z rozsáhlých detailních přiblížení venkovských staveb (statek – starosta, movití lidé, výměnek – jednoduchost, strohost obydlí pro dožití starších rodinných příslušníků, chalupa – chalupník, nespočet dětí, obyčejný prostý život) je zjevné, že Karolína Světlá znala konkrétní prostředí vesnice, a to jak jednotlivé společenské postavení majetných občanů, tak i postavení prostého lidu. Mnohdy zachází až do úplného detailu popisu konkrétních předmětů, nacházejících se v jednotlivých typech obydlí, zmiňuje se o vzorech na jednotlivých kusech pestře malovaného nábytku – nejčastěji se jedná o přírodní motivy vycházející z okolního prostředí, a to konkrétně vzory lučních květin (kopretiny, zvonky, kapradiny), ptactva či náboženských prvků.

Z toho je patrná snaha Karolíny Světlé poukázat na lidskou kreativitu lidí, jak chudých, tak bohatších, na jejich cit k využití dostupných materiálů a surovin k vytvoření pomalu uměleckých děl (pestře malované truhlice, jarmary, podmalby na skle s motivy svatých – tyto předměty nesměly chybět v žádné chalupě či statku, dokonce bývaly součástí věna nevěst). Jak jsem již výše uvedla autorka dokázala detailně popsat jak kouzelné vesnické chaloupky, rozsáhlá a honosná rychtářská sídla, ale i obydlí těch nejchudších. Krása roubených chalup se nám dochovala i do dnes, takže lze posoudit věrohodnost popisů, které užívala. Tímto popisem prostředí Karolína Světlá především upozorňuje na různorodost společenského postavení neboli rozdílů, které se v Podještědí objevovaly.

„Odzvonili poledne a začali podtrhovat. Děti, které si hrály na návsi, toho si ovšem nepovšimly, mužští smekli sice čepice, ale koukali při tom také, jako kdyby se právě nic obzvláštního nedělo; jen ženštinami to škublo. Nechaly vše stát a ležet, ta u kamen, kdež právě dovařovala oběd, ona zas v chlévě, kdež v polích dojila, třetí na komoře, kdež vyháněla za prvního teplého sluníčka zimní prach, a kde která byla, všechny se sběhly na obecné v takových

⁴⁹ SVĚTLÁ, K. Námluvy, In. *Kresby z Ještědí*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, str. 178

případech shromaždiště, pod starou lípu, rozkládající svoje mohutné staleté větve vedle starého kostelíku uprostřed pohorské vesnice.“⁵⁰

Neméně barvitě popisuje ráz okolní krajiny – podhorský kraj, který mnohdy ztrpčoval každodenní práci a život lidí, zvláště v zimním období, ale i zvýrazňuje poetickou krásu krajiny v jednotlivých obdobích. Ženy se věnovaly v zimních měsících například draní perí, pletení ošatek na chléb. Muži se zabírali mimoběžnou každodenní činností na statku, což zahrnovalo výrobu náradí, které se užívalo při polních pracích, jako například kosiště, hrábě a březová košťata, péči o domácí zvířectvo, které bylo vždy upřednostňováno před lidmi, a to z prostého důvodu, že to byl dlouhodobý zdroj obživy. Produkty zejména mléko bylo zpracováno beze zbytku (tlouklo se máslo, sbírala se smetana, výroba sýrů). samozřejmě velkou událostí byla příprava na „chvilky oddychu“ – posvícení, Vánoce, masopust a u bohatších sedláků i zabijačka, což pro hospodyně znamenalo dodržování tradic v přípravě pokrmů. Hospodyně byla vždy vedena snahou, aby všeho bylo dostatek, jelikož měla obavu, aby nebyla její rodina pomluvena, že jsou lakomci, škrti atd... Tyto přípravy mnohdy trvaly i celý týden, ve statech a chalupách se mylo, drhlo a uklízelo, na místních trzích se nakupovalo vše, co bylo třeba – káva, koření, rozinky, rosůlka (alkoholický nápoj), případně bečky piva. Mužská část se v tyto dny věnovala zabíjení hus, kuřat a kachen. Na velkých statech docházelo k porážce prasat a ovcí.

Karolína Světlá se v Kříži u potoka nevyhýbá ani popisu atmosféry ve světnici, stačí zavřít oči a je možné si tu krásu představit – „*Hodiny na stěně s kukačkou neúnavně tikaly, na kamenci lesknoucím se dřímala kočka, v otevřených oknech, kdež stálo několik bazalek „rozmarijí“, modral se protější les, někdy v nich zabzučel čmelík či se zastrakatil motýl a čermáček, bázlivě a přec zvědavě na včejky strany se ohlížející, sedl si na římsu, ochutnáváje žabince z hlíny květináků vyrůstajícího.*“⁵¹

Z tohoto textu vyplývá, že Světlá s oblibou používala poetické popisy k navození radostné či dramatické atmosféry ve venkovských obydlích.

⁵⁰ SVĚTLÁ, K. Hubička, In. *Kresby z Ještědí*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, str. 76

⁵¹ SVĚTLÁ, K. *Kříž u potoka*. 2. vyd. Praha: Družstvo Nová osvěta, 1947, str. 198

4.1.2 Nářečí

Karolína Světlá na základě svých znalostí, odposlechu používá ve svých dílech nejenom lidové prostředí Podještědí, ale má i snahu přiblížit ho užívaným jazykem. Užívá ve větší míře prvků lidových, což se odráží v užitém ještědském nářečí. Charakteristickým rysem spisovné češtiny, kterou Světlá použila v „salonních novelách“ byla v polovině devatenáctého století nedostačující, měla omezenou slovní zásobu, co vůbec chybělo – jasná pravidla pro její užití. Protikladem byla čeština na venkově, výrazově velmi bohatá, především byla aktivně užívána (ve městech převládal německý jazyk) a místopisně se tvořil odlišný dialekt, který kopíroval místní kulturu a zvyky.

Užité nářečí v díle autorky není rovnoměrně užíváno, spíše lze konstatovat, že větší výskyt je v méně obsáhlých pracích (povídky) než v obsahově bohatších románech. Nářečí nevyužívá k charakteristice postav, její hlavní postavy (muži či ženy) skoro nikdy souvisle nářečím nemluví. Tato skutečnost byla podrobena kritice například Leandera Čecha v jeho díle Karolína Světlá – Kritická studie.⁵²

„Světlá lpějíc hlavně na tvarové a významové stránce dialektu nedovedla ho užítí za prostředek individuálně charakterizující. To snad byly obtíže, o kterých se zmínila a kterým se při ostatních pracích vyhnula. Užívaje ve směs mluvy spisovné a vplétajíc jen sem tam na patřičném místě hlavně slovní materiál méně úsloví rázovitá, čím charakterizovati hodlala jako krojem, obyčeji a pověry kmen ještědský vůbec.“⁵³

4.1.2.1 Rysy ještědského nářečí

V dílech Karolíny Světlé je zachováno mnoho slov, obrátů a rčení podještědského dialektu. Rčení obvykle poukazují na lidské smysly nebo se inspiřují přírodou, která byla všude okolo venkovských vesnic.

Použité nářečí dokumentuje častý pobyt Světlé v Podještědí, kde se důkladně seznámila s tamější osobitou mluvou, kterou uváděla ve svých dílech.

⁵² MÁZLOVÁ, V. Jazyk Karolíny Světlé, In *Naše řeč*. 1947, str. 44-61

⁵³ Čech, L. *Kritická studie*. Brno: Hlídka literární, 1891, str. 115

4.1.2.1.1 *Souhlásky*

V Podještědí je typické vyslovování *v* jako neslabičného *u*, tato hlásková změna se v dílech Karolíny Světlé objevuje velmi často. K této změně dochází nejčastěji po *r* (tepru) nebo samohláskách *o* (rouné), *a* (paulač) či *e* (se uším), nejméně po *i* (jakžiu). Hojně se také objevuje „stahování“ slabik (prál – pravil) a v menší míře se také vyskytuje vyslovování slabiky *l* jako *u* (neseuhal). Světlá jen velmi málo zachycuje podještědskou zvláštnost – klesání jotace ve slabikách *bě, pě, vě* (ved'al).⁵⁴

4.1.2.1.2 *Samohlásky*

Zvláštností u samohlásek v dílech Světlé jsou změny jednotlivých hlásek *é (e) → í* (v lítě), hlásková změna, která se objevuje jen málo je *í (i) → ej* (zejmě) a změna *ó → ů* (důklady).⁵⁵

4.1.2.1.3 *Skloňování*

Základní prvkem je změna koncovky – *ovi* v dativu a lokálu na – *oj*. Dále dochází ke změně koncovky – *ím* na – *om* (ke krejčíkom). Podstatná jména zakončená v nominativu koncovkou – *n*, bývají zakončena – *ň*.⁵⁶

4.1.2.1.4 *Časování*

Velmi často se objevuje prvek infinitivu zakončeného na – *ť* (hejřit', ukázat'). Dále se v časování projevuje změna hlásky *e → a* v obou číslech a ve všech rodech, nejčastěji po souhláskách *ž, č, š* (slyšal, ved'al). V dílech Karolíny Světlé se objevují i ojedinělé zvláštnosti jako *pši* (piš), *četne* (čte).⁵⁷

⁵⁴ MÁZLOVÁ, V. Ještědské nářeční rysy v díle Karolíny Světlé, In *Naše řeč*. 1948, str. 61-70

⁵⁵ MÁZLOVÁ, V. Ještědské nářeční rysy v díle Karolíny Světlé, In *Naše řeč*. 1948, str. 61-70

⁵⁶ MÁZLOVÁ, V. Ještědské nářeční rysy v díle Karolíny Světlé, In *Naše řeč*. 1948, str. 61-70

⁵⁷ MÁZLOVÁ, V. Ještědské nářeční rysy v díle Karolíny Světlé, In *Naše řeč*. 1948, str. 61-70

4.1.2.1.5 *Slovní rysy podještědského nářečí*

V podještědském nářečí se často vyskytují lexikální zvláštnosti, které Karolína Světlá hojně ve svých dílech užívá, jelikož se těmito výrazy denně setkávala ve venkovském prostředí.⁵⁸

Zde jsou uvedeny výrazy, které se vyskytují v dílech – Ještědské povídky, Kříž u potoka a Vesnický román.

loktuška – kapesník

metošit – utíkat

blejskalka – bouřka

slamenice – ošatka

krhanice – vysoká kameninová nádoba

lajce – lavice

oudno – mrtvo

fouc mouk – bramborová kaše

žadlavý – ošklivý

luhošť – les s bujnými palouky

čižmo – chladno

sednice – světnice

sutenec – rána do zad

V ještědském nářečí se můžeme setkat i s výrazy, které mají v dnešním spisovném jazyce úplně jiný význam.

strýček – synovec

výprava – výbava

⁵⁸ MÁZLOVÁ, V. Ještědské nářeční rysy v díle Karolíny Světlé, In *Naše řeč*. 1947, str. 61-70

zboží – nábytek

V nářečí nalezneme výrazy, které se velmi zřídka objevují i v dnešní době, jako například:

bagančata – boty

bandory – brambory

klůcek – hadřík (většinou na mytí nádobí)

sekáč – pěkný muž

páratí se – hrát si s něčím (pomalu pracovat)

samotížky – sáně

fuflík – chomáč

cenit – smát se (cenit zuby)

Použité nářečí v dílech Karolíny Světlé nás přirozeně vtahuje do děje, ale myslím si, že pro dnešního mladého člověka, který je spíše zvyklý na užívání slov přejatých především z anglického jazyka (anglicismy), by potřeboval k četbě děl Světlé minimálně chuť objevit kouzlo ještědského nářečí a samozřejmě příslušný slovník daných jevů, aby dokázal porozumět textu, a především tomu co autorka sděluje. Možná je na škodu věci, že užívání nářečí nejenom v Podještědí, ale i například v Krkonoších je již natolik narušeno a tím rychle mizí z naší slovní zásoby, z toho vyplývá, že se vytrácí květnatost naší mluvy. Podle řeči se dnes již těžko pozná, kde dotyční lidé žijí a odkud pocházejí, výjimkou je pouze Morava, a to především Brno – konkrétně hantec.

4.2 „Podružné“ motivy

Na „podružné“ motivy jsem se záměrně zaměřila proto, že níže uvedené lidové obyčeje, zvyky, kulturní tradice spjaté s každodenním životem a duchovní obřady se neobjevují pravidelně v každém díle Karolíny Světlé. Pokud se motivy jako třeba svatba objevují ve více dílech, tak jsou zobrazeny z různých úhlů pohledu, autorka vždy motiv volí úměrně k obsahu díla, proto nenajdeme v dílech Kříž u potoka, Vesnický román a Kresby z Ještědí stejné

vyústění děje. Konkrétní motiv je pro dílo vždy jedinečný a charakterizující, i když se objevuje i v dílech jiných autorů – Božena Němcová, Eliška Krásnohorská a z autorů 20. století je to například Amálie Kutinová a Marie Kubátová.

4.2.1.1 Ohlášky

Neměnný postup měly od nepaměti zvyky, jako jsou ohlášky – vše co museli mladí lidé udělat před svatbou, bylo již předem přesně stanoveno. Složitost zvyku, úloha dohazovače, všem těmto věcem předcházelo velké uklízení, což charakterizuje úryvek z povídky Hubička.

„Dnes tam bylo, ale všechno zvlášť vysmýčeno a vydrhnuto, zrovna jako o posvícení. Nasypala po sednici tolik bílého písku, že se v něm až nohy propadávaly, na černé rámce u svatých obrazů do rohu nad červeným stolem pověšených nalepila bůhví, co pozlátka a zastrčila za ně plno kvetoucích ratolestí, a tabulky v oknech se jí třpytily, jako kdyby se do všech najednou slunce co nejvíce opíralo.“⁵⁹

Úloha ohlášek byla naplňována po mši v kostele. Ohlášky byly zpravidla prováděny třikrát po sobě, a to v rámci třech týdnů. Byla výjimka zrychlených ohlášek v jeden den, a to pouze v případě, když nějaký člen z rodiny byl na smrtelné posteli.

Ohláškám předcházela beseda na faře, kde byli přítomni oba snoubenci a farář je zkoušel ze znalostí víry. Daný slib při tomto aktu musel být dodržen. U vdovce bylo nutno dodržet šest týdnů a teprve poté mohlo dojít k novým ohláškám. Nedodržení se bralo jako „zločin“, což dokazuje tato ukázka z povídky Hubička.

„No, no, to jsou rámusy pro jedinou hubičku! Zrovna jako kdyby to bylo dnes poprvé, co ji na tobě chci, „krotil ji Lukáš, jevživ patrnou chuť zločin svůj opakovat. Neříkám, že to bylo des poprvé, ale tenkrát, kde se stávalo, bývals na svobodě: co tedy tomu do toho bylo, když jsem já s tím byla spokojena? Ale teď jsi dosud nebožčin...“⁶⁰

Ukázka vypovídá o zásadovosti budoucí nevěsty a poukazuje na věčné téma zločinu a trestu.

⁵⁹ SVĚTLÁ, K. Hubička, In. *Kresby z Ještědí*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, str. 81.

⁶⁰ SVĚTLÁ, K. Hubička, In. *Kresby z Ještědí*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, str. 96.

4.2.1.2 Námluvy

Realitou venkovského života byly na sebe navazující zvyky a úkony s tím spojené. Svatbám mladých lidí předcházely námluvy, které navazovaly na ohlášky. Vesnický život měl prvky, které se bezpodmínečně dodržovat, a to jak na straně ženicha, tak i nevěsty. Dokumentuje to povídka Hubička. Podrobně jsou líčeny jednotlivé úkony ve venkovském stavení nevěsty, jako je například úklid světnice, ošetření hliněné podlahy, sváteční ustrojení jednotlivých členů rodiny. Důležitou osobou je námluvčí, který dbá na přesných zvyklostech při uvítání ženicha, příchodu nevěsty, kterou tento námluvčí přivádí z úkrytu (nejčastěji z komory) a především a v té době nejdůležitějším aktem při námluvách bylo jednání o věnu nevěsty.

„Odešel námluvčí pro nevěstu, prohýbaje se také smíchy. Schovala se totiž Vendulka vidouc ženicha přicházeti, jak na hodnou holku se sluší, a čekala na komoře, až pro ní námluvčí přijde, vše, o čem se jednalo ji vypoví a k ženichu ji dovede...“⁶¹

Z textu nepřímou vyplývá, že se Karolína Světlá veškerých těchto aktů musela účastnit, jelikož vše popisuje do sebemenšího detailu. Na druhou stranu to dokazuje, že se Světlá s venkovským prostředím sžila a byla brána jako jedna z nich.

4.2.1.3 Svatba

Tak jako ohlášky tak úkony před svatbou a svatba samotná měly pevný a neměnný řád. Tradicí bylo obdarovat v nevěstině domě mládence, muže ženy bez rozdílu věku látkou na šaty či šátkem. Což je vidno v ukázce z povídky Přišla do rozumu.

„Mladý Rokelský daroval bratrům Andulčiným, ale po dvou košilích červeným hedvábím vyšívaných, tchánovi poslal na aksamitovou vestu a tchýni loktušku samý květ, tak překrásnou, že se chodily sousedky na ni dívat.“⁶²

Stranou nezůstala ani nevěsta, která od svého nastávajícího muže obdržela svatební šaty, které jí přímo donesl krejčí, který dával na jevo, že nese šaty oddavenční. Karolína Světlá věrně popisuje krásu nevěstiniých šatů a tím vtahuje čtenáře blíže do děje.

⁶¹ SVĚTLÁ, K. Hubička, In *Kresby z Ještědí*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, str. 88

⁶² SVĚTLÁ, K. Přišla do rozumu, In *Kresby z Ještědí*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, str. 28

„Byly zelené jako oseníčko, těžce hedvábné, mohla je na sebe vzít každá z města slečna.“⁶³

Nemalým úkolem nevěsty bylo přivítat mládence a družbu kyticí rozmarýnu, které musela vyzdobit barevnými fábory. V povídce Přišla do rozumu se Andulinka vzepřela tradicím, neboť pentlení přenechala družičkám.

V této povídce se konstatuje stav nevěsty, která ženicha nemiluje a nechtěla si ho vzít, je to pouze sňatek z rozumu, kvůli kousku pole. Její zjevná nechť být vdanou se projevovala po celou dobu obřadu v kostele. Svatebčané až na svatební hostině zapomněli na nevoli nevěsty.

Svatební zvyky zabezpečoval družba s družičkami a tím podporovali bujaré svatební veselí. Hostina ukazovala na bohatství ženichova otce, který tím dával najevo své společenské postavení na vesnici. K svatebnímu stolu byli pozváni jak žebráci, tak i děti. Velmi dobře to dokresluje následující ukázka z povídky Přišla do rozumu.

„Dostaneš dceru do krásného místa, bodejť bys koukal na kousek chleba a sýrek, volají a krájejí dětem a žebráků, na kývandu se dostavivším, krajíce přes celé bochníky a mažou jim je na prst máslem, rozdávají mezi ně koláče, jitrnice a syrečky na slamenicích narovnané, pečeně na mísách nakrájené a tak dále a nabírají jim rosolku v krhanicích uchystanou. Co nerozdají a nesnědí, vezmou si pak do šátku domů, jen aby ničehož po nich nezbylo.“⁶⁴

Na svatební obřad a svatební veselí se dlouho vzpomínalo, bylo to především téma při dlouhých zimních večerech (draní peří...). Každá svatba se stala významnou součástí života na vsi, což dokresluje citlivost vnímání těchto událostí měšťanskou ženou.

Karolína Světlá ukazuje další svatební tradice v díle Kříž u potoka, a to že mladá žena se po sňatku nestěhuje ke svému muži. Muž si ji odvádí až po určité době a její stěhování doprovází velká sláva. Musí při tom dodržet přetrhání pout s rodným domovem, a to tím, že přes hlavu za sebe hodí skleničku s přípitkem. Tímto okamžikem se stává skutečnou manželkou a domácí paní v novém obydlí.

„Evička neopustila hned po oddavkách mlýn, zůstala, jak obyčej si žádá ještě několik neděl doma. Manžel ji co den navštěvoval jako milenec. Konečně ale vyžadovaly žně přítomnosti mladé hospodyně v novém domě.... Mladý manžel ji vyjel v ústřety a se všemi svými

⁶³ SVĚTLÁ, K. Přišla do rozumu, In Kresby z Ještědí. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, str. 29

⁶⁴ SVĚTLÁ, K. Přišla do rozumu, In Kresby z Ještědí. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, str. 30

soudruhy. Všichni měli koně samou kytku, fábor a pozlátko. ... Štěpán k ní se přihnul podávaje ji plný kalíšek vína, z něhož dříve jí připil. Nesměle z rukou jeho jej přijala a dopivši jej daleko přes hlavu ji přehodila na důkaz, že všechen po domovu stesk na místo tom zapila a odhodila.“⁶⁵

Protikladem svatby – manželského soužití je složitost ukončení manželství za života obou, v té době velmi složitý úkon, uplatňovala se zásada „co Bůh spojil, člověk nerozlučuj“. Důsledkem rozchodu byla následná tragédie, která je v díle Karolíny Světlé také zastoupena. Do popředí vždy vstupují nerovné vztahy – chudý, bohatý, starý, mladý. Rozvedení byli většinou zdrojem pomluv, nenávisti a podobně. Tento motiv se objevuje v díle Vesnický román, kde se Antoš chce nechat rozvést s rychtářkou a chce si vzít Sylvu, která je jeho opravdovou láskou. Reakce jeho matky je taková, že za synem odchází, aby mu tento skutek rozmluvila.

„Tedy přec! Vykřikla znovu stařena a sáhla si na srdce. Zabuchalo tak mocně, že myslela v té chvíli, že v ní puknout musí. „Bez studu mi zvěstuješ, že jsi lehkomyšlníkem i že se staneš bludařem a odpadlíkem, hříšníkem to největším? Jak to přečkám, o ty bože na zemi! Klidně – li pak budeš hledět na pohanění svoje i moje?““⁶⁶

4.2.1.4 Způsob obživy

Charakteristika způsobu obživy byla dána neúrodnými horskými podmínkami. Na to, co se v podještědí dostávalo „na stůl“ měl velký vliv způsob získávání surovin (obiloviny, luštěniny, brambory), dostupnost a také možnost jejich uchování. Dostatek potravin se projevoval především u bohatších vrstev, mnozí chudí byli odkázáni na jedné straně na svá malá políčka a druhé straně co dostali v naturáliích za svojí práci od těch bohatších. Nedostatek potravin se u chudších projevoval nejvíce v zimních měsících. Přesto však u určitých svátků byla snaha zabezpečit bohatou stravu (dny hojnosti, posvícení).

Nebudu se zabývat běžnou činností lidí jak chudých, tak bohatých – zemědělskými pracemi či starostmi o dobytek, zaměřím se na věc v té době pro určitou část lidí na horách či podhorských oblastech velmi důležitou – pašeráctví. Převážně to byl způsob obživy chudých lidí, ale i některých bohatých. Horské zalesněné prostředí Ještědu bylo ideálním místem v pohraničí, kudy se pašované zboží z Rakouska – Uherska i Německa dalo snáze pronášet bez povšimnutí pohraniční stráž. Velmi barvitě je to vyličen v povídce Hubička.

⁶⁵ SVĚTLÁ, K. *Kříž u potoka*. 2. vyd. Praha: Družstvo Nová osvěta, 1947, str. 158-161

⁶⁶ SVĚTLÁ, K. *Vesnický román*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1981, str. 185

„Neviděla stará Martinka ve svém řemesle pranic závadného, a jako ona smýšlející lidé v našich horách téměř všichni. Ted' s tím ovšem již nic není, málo to vynáší ale asi před dvaceti lety mohl člověk při tom ještě hezkých pár grošů chytit, i neodhodlával se k tomu u nás jen chud'as, který již neví, kam by se obrátil, nýbrž i našinec, kteří měli veliké statky a chtěli ještě více zbohatnout. Považovali podloudnictví za živnost jako každou jinou, jen že nebyla veřejně povolena, rozumujíce, že má císař pán tolik korun, tolik říší, co mu tedy prý tím ubyde, když mu někdo občas nějaký ten balík přes jeho hranice přenese, aniž se přihlásí, že zaň zaplatí, aby mohl zboží v jeho zemích prodávat? Nepozná to ani, když se mu těch několik krejcarů cla nedostane, a již mnohý člověk si tím pomohl na nohy.“⁶⁷

Ve své době pašování bylo dobře organizováno, zaobírali se tím celé rodiny, kde nejstarší člen rodiny pašoval se svými dětmi a učil je tomuto „řemeslu“. Z výše uvedeného textu je zřejmé, že se Karolina Světlá musela velmi dobře s nějakými pašeráky znát, aby věděla takovéto podrobnosti, možná že i kupovala pašované zboží – látky, cukr, olej nebo kořalku. Pašovalo se převážně v noci, takže pašeráci museli velmi dobře znát hory a vědět kde jsou financové.

4.2.1.5 Typy postav

Povídky vyprávějí o rozmanitosti postav, především charakterizují jejich povahu a velmi krátce sledují jejich životní osudy. V jednotlivých příbězích utvářela obrazy reálných lidí, se kterými se sama setkala nebo o nich slyšela na večerních besedách, které byli hlavními prameny její inspirace. Pokaždé to ale byli lidé neobyčejní a výjimeční se vzácnými vlastnostmi nebo žijící svérázným životem, na kterých mohla poukázat na přemýšlivého ducha prostých lidí. Zároveň ukazuje na smutný úděl čeledínů a děveček, a trpký osud nepotřebných lidí.

Výstižně popisuje dojemnou ohleduplnost dvou lidí Bárky a Matýska v povídce Nebožka Barbora, včetně pohledu okolí na jejich dlouhodobí vztah.

⁶⁷ SVĚTLÁ, K. Hubička, In. Kresby z Ještědí. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, str. 112

„Někdy se lidé smály, jak se ti dva mohou chtít, a někdy zas tvrdili, ovšem také se smíchem, ti dva se prý tak dobře k sobě hodí, jako by je byli schválně snesli holubi. Mysleli tím, že je jeden tak slabý na myšlenky jako druhý.“⁶⁸

Povídka poukazuje na věrnost „za hrob“, kdy přes získané bohatství Barbory a změny Matýska na panovačného pána, kterému konečně cinkají peníze v kapse (jeho naplněný sen), nakonec neunáší smrt Barbory, která ho ještě za svého života připravovala na život po její smrti, umírá mezi chudinou při mši v kostele. Ukázka naplnění lidového „lásky až za hrob“.

Karolína Světlá v charakteristice postav ukazuje, jak chudoba brání ve štěstí, tento motiv se v povídkách objevuje v různých polohách a vyplývá z toho, že i tak bohatá měšťanská žena má sociální citění s prostým venkovským lidem, což v té době nebylo u spisovatelů obvyklé. Tento motiv přetrvává v hlavách některých lidí do dnes.

„Inu ovšem, není žádným boháčem ani pánem, a lidé teď na jiného nejdou než na peníze a slávu. Neuváží, pošetilci, že nemůže přec být každá nějakým velikánem či vyhlášenecem, a kam by se to poděl svět, kdyby každý práci pohrdal. Bez boháčů můžeme obstát, ale bez pilných rukou nemůžeme.“⁶⁹

Smutně působí osud Tety Vavřincové ve stejnojmenné povídce. Osud starých lidí byl odvislý od chování jejich potomků, které mnohdy jasně naznačovalo, že jim staří lidé překážejí, jsou již zbyteční a nezastanou žádnou práci. Výměnek byl často velmi nedůstojný, což dokresluje ukázka.

„...u Vavřinců rodinný statek zvaný, na němž měla teta svůj výměnek. Bylo mu to obtížno, mít ji v domě, a jeho ženě, skoupé a nesrdečné to osobě teprve. A přece se stařena, majíc právo na svou vlastní komoru, spokojovala s nejtemnějším nad chlévem koutkem, kdež měla vedle své staré malované truhly pouze hubenou „pápěrku“ místo lože.“⁷⁰

⁶⁸ SVĚTLÁ, K. Nebožka Barbora, In. *Kresby z Ještědí*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, str. 134

⁶⁹ SVĚTLÁ, K. Námluvy, In. *Kresby z Ještědí*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, str. 165.

⁷⁰ SVĚTLÁ, K. Teta Vavřincová, In. *Kresby z Ještědí*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, str. 50

4.2.1.6 Sociální vztahy a majetek

Běžnou zvyklostí, že vztahy mezi mladými lidmi se mnohdy neřídili jejich vzájemnou nákloností – láskou, ale tím, že za ně rozhodovali rodiče, a to s ohledem na spojování majetku. Takže si chudý člověk nemohl vzít bohatou nevěstu ze statku, bohatý sedlák chudou chalupnici. Samozřejmě byly i výjimky, a to bylo většinou sporem mladých lidí proti zažitým zvyklostem.

Barvitě je vyličen příběh mladých lidí v povídce Přišla do rozumu. Názorně a výstižně je poukázáno na neústupnost, co se týče spojování majetku dvou zneprátených rodin. Na jedné straně nevýhodná koupě pozemku a druhé straně nemožnost přístupu k takto získanému pozemku. Karolína Světlá poukazuje na šetrnost a snahu propojit polnosti a upozaduje city dvou mladých lidí. Přesto i v dalších povídkách se zápletky kolem motivu manželství uzavřeného bez lásky z majetkových důvodů v několika podobách objevují.

„Naslouchaje hudbě z vlastní svatby k němu zdaleka zaznívající a pozoruje snivě ve svém stavení světlo louče bloudící ze sednice do chléva, ze chléva do síně až se ustájilo v komoře, kdež mívala nebožka jeho matka svoje šaty zavěšené, zásoby v truhlách uložené a kamž byl stařeně kázal, aby věci nevěstiny srovnala, zabočil na svoje milé pole, tolikerými mrzutostmi a svízeli dobyté. Ted' bylo konečně jeho nikdo mu je nemohl vyrvat, nikdo již úskokem o ně jej připravit.“⁷¹

4.2.1.7 Rituály spjaté s úmrtím

Smutná událost – úmrtí venkovského člověka bylo oznámeno široké veřejnosti zvoněním umíráčku. Tento zvon byl většinou umístěn na návsi, byla to jednoduchá dřevěná stavba. U většího osídlení to byl jeden ze zvonů v kostele. Zvonění mělo svá pravidla, přerušované zvonění a opětovné zazvonění dávalo informaci kdo zemřel. Když zvon zazvonil dvakrát znamenalo to, že zemřela žena, když třikrát bylo všem jasné, že zemřel muž. Mužská populace slyšící toto zvonění uctila památku zemřelého sundáním pokrývky hlavy. Tato tradice spjatá s úmrtím je podrobněji popsána v povídkovém souboru – Kresby z Ještědí v povídce Hubička.

⁷¹ SVĚTLÁ, K. Přišla k rozumu, In. *Kresby z Ještědí*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, str. 32

„Ejhle, dvakrát podrhuje, žena tedy poznává teď právě pravdu boží, kdyby podtrhoval třikrát, muži by to platilo. Nový podiv a hádání pod lípou, kteráž to asi na věčnost odešla a kde?“⁷²

Se skolem člověka se vázaly i „nadpřirozené“ věci, které Světlá uvedla z kraje svého románu – Kříž u potoka.

„Dolanský mlýn najednou se zastavil. Byloť to ponejprv zas po třiceti letech. Tenkrát zemřel starý mlynář, dnes jeho syn. Mlýn dolanský dle starého obyčeje se zastavil při posledním pána svého vzdechnutí, a celé okolí nenadálým, neobvyklým tím tichem takřka zkamenělo. Štěpy v sadě, obalené květem růžovým a bílým, podivením sebou ani nepohnuly, větřík jasnou hladinu rybníka po celé ráno dováděně rozčeřující úžasem zatajil dech, šepotavě rákosí ostýchavě oněmělo.“⁷³

Výše uvedená ukázka prokazuje, že se Karolína Světlá sžila s venkovským prostředím, jednotlivými projevy, kterými příroda naznačuje i něco nadpřirozeného. Svoji úlohu sehrává i úloha katolické víry, která věří v posmrtný život i náznaky toho, jak se duše nebožtíka dostává do nebe. Událost skonu mlynáře se po dlouhý čas probírala mezi venkovskými ženami, a to především při draní perí či další společné činnosti.

Světlá smrt nějak nedramatizuje, nýbrž ukazuje, že se při zachování zažitých tradic lze vyrovnat se smrtí svých blízkých, byť se jedná o smutnou část života. Lze předpokládat, že byla zřejmě účastnicí skonu konkrétního člověka, zažila s rodinnou nebožtíka jednotlivé úkony spojené s poslední cestou, to jest od uložení do rakve až po pohřbení.

V románu Kříž u potoka je celkem podrobně ukázán postup mlynářky – „*Přikryvši ho nejjemnějším svým prostěradlem, sundala s obrazu sv. Jana Nepomuckého na zdi lampičku z červeného skla, ve dne v noci tak mrkající, a umístila ji k hlavám lože úmrtního, k nohám mu dala cínovou se dveří klopenku a na prsa mu položila několik kvetoucích haluzek z jeho višinek, který byla venku u lomila. Na to sednici zamkla a políbivši klíč do kapsy jej schovala, aby tam nikdo bez jejího vědomí se nedostal*“⁷⁴

⁷² SVĚTLÁ, K. Hubička, In. Kresby z Ještědí. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, str. 77

⁷³ SVĚTLÁ, K. Kříž u potoka. 2. vyd. Praha: Družstvo Nová osvěta, 1947, str. 5

⁷⁴ SVĚTLÁ, K. Kříž u potoka. 2. vyd. Praha: Družstvo Nová osvěta, 1947, str. 17–18

Samotný pohřeb se nemohl obejít bez smuteční hostiny, která musela odpovídat postavení nebožtíka – bohatého mlynáře, bylo dbáno, aby bylo všeho dost, aby mlynářka nebyla svými kmotrami pomlouvána, že hostinu vystrojila chudou.

*„V sadě právě pod výšinkami byl postaven dlouhý stůl, narychlo z prken sbitý. Prohýbal se tíží koláčů, jelit, pečení atd. ... - Tři svatby by se byly daly jen z výslužek vystrojit a žebrákům, že se krájel chléb tak bílý a rozdávaly se buchty tak veliké, že to až byl hřích.“*⁷⁵

Teprve po hostině byl nebožtík pokropen svčcenou vodou a rakev byla uzavřena. Samotná rakev zářila červenou barvou, byly na ní namalované modré květy a obložena zelenými větývkami. Použité barvy a ornamenty vycházely z lidového umění, které se objevovaly i na malovaném nábytku. Poté smuteční průvod šel na malý hřbitov, kde se s nebožtíkem naposledy rozloučily. Jakmile smuteční průvod opustil mlýn, čeládka znovu spustila mlýn, jen na prázdno a všem se zdálo, že klepe úplně jinak – mnohem a mnohem smutněji, následně se pak tradovalo, že takto se loučil mlýn se svým mlynářem. Samozřejmě u chudých venkovanů bylo rozloučení bez většího zájmu okolí, neboť rozloučení se nekonalo v takové míře jako u bohatých.

4.2.1.8 Lidové pověry a zvyky

Venkovský lid v Podještědí dodržoval specifické lidové pověry, které ovlivňovaly způsob života v 19. století a některé se dochovaly i do současnosti, samozřejmě se zúženým podtextem. Příkladem může být Filipojakubská noc – pálení čarodějnic. Tento svátek byl pravidelně slaven a byl zaměřen proti čarodějnictví. V podstatě se jednalo o symbolický příchod jara, který byl obestřen čarodějným tajemnem. Různé zvyky se přenášely z generace na generaci i z počátku 19. století. Nepsané předepisované rady určovaly, jak se této noci lze bránit čarodějným silám a tím bránit své stavení, hospodářství před škodami, které by mohly vzniknout na staveních či chlévech. Také se sypal písek okolo stavení, v předvečer Filipojakubské noci se dělaly na okna a dveře svčcenou křídou tři kříže, kolem se stříkala svčcená voda. Dobytek musel dostat trochu zeleného krmení a mléko se v tento den nemělo prodávat. To vše mělo sloužit k odpuzení zlých „duchů“.⁷⁶

⁷⁵ SVĚTLÁ, K. *Kříž u potoka*. 2. vyd. Praha: Družstvo Nová osvěta, 1947, str. 21

⁷⁶ DUŠEK, L. *Lidové zvyky Krkonoš*. 2. vyd. Vrchlabí: Správa KRNAP, 2015, str. 20

Ani Karolína Světlá neopomenula ve svém díle Kříž u potoka přiblížení atmosféry této Filipojakubské noci, poukazuje tím na to, že se tyto lidové pověry dodržovaly převážně na venkově a ve městech pomalu zanikaly.

„V podvečer filipojakubský bylo u Potockých jako všude jinde v chalupách a statcích našich živo. Čeládka vynášela ze všech koutů na dvůr „drablišťata“, stará košťata, kteráž po celý rok k tomuto dni si ukládala. Polívali je smolou, aby lépe hořela. Jak první na nebi se zaleskla hvězda, zapálili ji šmahem... Hospodyně při svitu vycházejících hvězd sypala před práh chléva písek drobnounký, aby čarodějnice, chtějíc v tuto noc z krav dojit krev, do chléva nemohly... Na prahu přeložila třikrát vedle sebe po dvou stéblech slámy a na dveřích obnovila pečlivě křídou svčenou tři křížky tříkrálové, aby nemělo žádné kouzlo nad dobyt看em moci, nýbrž jen Bůh trojjediný, který od věčnosti jest a bude.“⁷⁷

Nejenom z této ukázky vyplývá, že přednost měla ochrana dobytka, stavení a polností před lidmi, ale tento motiv prolíná celým dílem.

Své místo má i dodržování dalších pověr, a to, jak se zbavit veškerých nemocí – lidové léčitelství. V kříži u potoka dochází k „zneužití“ lidového léčitelství, a to podání devíti kapek bylinného přípravku do jídla při Filipojakubské noci, pravidelně opakující se po tři roky (Frantík a Józsa). Na druhé straně byla dodržována pověra natrhat devatero bylin o Svatojánské noci (24.6.) a těmto bylinám se připisovala ochranná a léčivá moc. Sušené byliny se věšely na krovy, aby chránily stavení před požárem. Vždy musela být dodržena magická devítka, jinak by sbírané byliny ztratily svou moc. Sbírala se například šípková růže, vlčí mák, jahodník, horský jetel, heřmánek, vopich – libeček, kapradí a další.

Užitý motiv kohouta je prezentován v dílech Karolíny Světlé různě, a to v povídce Námluvy, kde nevstupuje do popředí lidský činitel, nýbrž samotný kohout, který buď při návštěvě zakokrhá či nikoliv. Pokud zakokrhá může si být host jistý, že ho domácí rádi vidí. Naopak ve Vesnickém románu se objevuje zvyk „setnuté hlavy kohouta“, byla to nedílná součást posvícení. Setnutí hlavy kohouta neprovádí v díle mladí muži se zavázanýma očima, jelikož si Světlá tento zvyk lehce poupravila, a to tak že kohoutovu hlavu usekla dívka – Sylva.

⁷⁷ SVĚTLÁ, K. *Kříž u potoka*. 2. vyd. Praha: Družstvo Nová osvěta, 1947, str. 120-121

„Dvanáct silných mužů táhlo trakař, dělali při tom, jako by ho nemohli utáhnouti, ač nebylo na něm nákladu jiného mimo černého kohouta ke kolíku přivázaného, který čepejře se hněvivě každou chvíli úzkostlivě zakokrhá.“⁷⁸

Stranou tvorby Karolíny Světlé nezůstalo využití lidového vyprávění, základní kostrou románu Kříž u potoka se stala pověst o kletbě, kterou zatížila rod Potockých prabába Józa, která byla násilně provdána za muže, kterého neměla ráda. Kletbu vystihuje následující ukázka.

„Ležít prabába Potockých skutečně pod křížem u potoka. Od té doby nebylo při žádném z Potockých lásky poctivé. Každý vždy vlastní vinou zakrátko pozbyl štěstí manželského, připraviv sebe a děti svoje o mír rodinný.“⁷⁹

Ve své tvorbě Karolína Světlá neopomíná ani velké svátky, to konkrétně Vánoce. V teologickém smyslu jsou Vánoce očekáváním narození Ježíše Krista a též příchodu Mesiáše. V Podještědí se konala řada lidových zvyků, obyčejů i obřadů, které vrcholily právě 24. prosince. Tradice nesoucí s sebou dědictví před křesťanských dob, byly prostoupeny lidovým pojetím víry místních chalupníků a hospodářů. Ačkoliv Podještědí není svou rozlohou veliké, vánoční tradice a zvyky měly v různých vesničkách svoji specifickou podobu. Průběh svátků v rodinách žijících v Podještědí – v české části, se lišil od slavení svátku v německy mluvících oblastech (Liberecko). V období pilných příprav na „vánoční hody“ se ve větší navštěvovali barborské a mikulášské trhy. Zde hospodyně nakupovaly suroviny pro Štědrovečerní večeři, která byla jednou z nejdůležitějších událostí vánočních svátků. Navazovala na tradici předkřesťanských oslav zimního slunovratu, nejen přetrvávajícími zvyky (počet hodovníků, zákaz mluvení či vstávání od stolu a další), některé tyto zvyky se dodržují i dodnes. Ale co bylo důležité, byla skladba jídel. Slavností večeře začínala v okamžiku, kdy vyšla první hvězda, důležitá byla plachta, která sloužila jako ubrus pokrývající štědrovečerní stůl. Hospodáři ji na jaře používali při rozsívce obilí. Na plachtu se pokládala ošatka s obilnými klásky, kukuřičnými paličkami pro příští dobrou úrodu a červená jablka pro zdraví. Ustáleným zvykem před večeří byla modlitba, při které se pamatovalo na duše zemřelých. Čas Vánoc končil 6. ledna svátkem Tří králů.

„Milé k němu zavanulo teplo ze sedničky svátečně uklizené, jejíž to okna byla tak zakvětována, že se zdála jako stříbrem pobita. V rohu pod svatými obrazy seděla matka jeho za stolem. Dnes jedenkrát do roka byl pokryt bílým ubrusem. Vedle ní po obou stranách seděli

⁷⁸ SVĚTLÁ, K. *Vesnický román*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1981, str. 67

⁷⁹ SVĚTLÁ, K. *Kříž u potoka*. 2. vyd. Praha: Družstvo Nová osvěta, 1947, str. 130

jeho hoši...Drželi opatrně ručičky na hromadě drobných, již měli vnuci i babička před sebou pod ubrusem schovanou, aby dle starého podání zůstali celý rok při penězích... Ano, byla to stará sednička, v níž každý kousek tak povědomě naň hleděl. Kolovrat v koutě byl dnes pro velké svátky zastřen bílým šátkem, u kropenky vysel pestře vyšíváný utěrák, který matka jen při největších slavnostech z truhly vytáhla, a přes květované cvilinkové cejchy, na posteli pečlivě vystlané, byla dnes pro větší slušnost hozena rozsívka⁸⁰ čistě vypraná a na májovém slunci vybělená...Na stole hořela místo louče lojová svíčka, okolo níž byly nakupeny jablka, hrušky, štědrovnice⁸¹ a ořechy. “⁸²

Jak jsem již několikrát v textu uvedla i v tento sváteční den dostávají přednostně večeri domácí zvířata a stromy.

„Večeře syčela a klokotala ještě na kamnech v plecačkách a hrncích. Právě vypravovala babička nedočkavým již vnukům, že musí na jídlo čekat, až se navečeří koza v chlévě a stromy v zahradě. Neslušelo prý dnes, aby večereli lidé dříve než zvířata a stromy, které je celý rok živý. Musí mít také jednu přednost a poznat lidskou vděčnost. V nejednom prý stavení, kde lidé nešetřili tohoto starodávného obyčeje buď ze zapomenlivosti, neb lhostejnosti, rozhněvali se stromy a dobytek na hospodáře neupřímně tak velice, že přestaly krávy a kozy dojit a stromy nésti. “⁸³

Karolína Světlá velmi autenticky přibližuje sváteční čas – štědrovečerní večere. Detaily zde popsané nám umožňují představit si atmosféru daného prostředí, je dokreslována nálada u jednotlivých postav Vesnického románu, ale také nám ukazuje sváteční výzdobu, zvyky a tradice z nichž celou řadu v současnosti užíváme a obnovujeme.

⁸⁰ Rozsívka – to kus pevného plátna z něhož se seje obilí a při slavnostních příležitostech byla používána jako ubrus, důležitá součást výbavy ještědských nevěst,

⁸¹ Štědrovnice – vánočka

⁸² SVĚTLÁ, K. *Vesnický román*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1981, str. 121

⁸³ SVĚTLÁ, K. *Vesnický román*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1981, str. 121–122

Závěr

Závěrem je možno si položit otázku, zda osobní tragédie – smrt dcery Karolíny Světlé a Petra Mužáka skutečně ovlivnila tvorbu spisovatelky a přerod od maloměstských témat k venkovské próze prostého lidu. Odpověď lze nalézt v postupné gradaci venkovských témat, která správně Světlá uchopila, a především prohlubující se znalost zvyků, tradic, obyčejů a každodenního těžkého života podještědského lidu, který byl násoben drsnými přírodními podmínkami. Z tvorby vyplývá, že se Karolína Světlá velmi dobře adaptovala do venkovského prostředí a byla vítaným hostem v mnoha chalupách či statcích. Z textu děl Kresby z Ještědí, Kříž u potoka a Vesnický román je možno vypožorovat, že v Karolíně Světlé lidé z Podještědí neviděli pouze maloměšťáckou, namyšlenou a vše znající ženu z vyšší společnosti.

Jazyková forma užitá ve venkovských prózách byla opravdovým protipólem spisovné češtině, kterou psala v salónních novelách. Venkovská mluva byla daleko bohatší na užití podještědského nářečí, i když Josef Špičák se ve svém díle o Karolíně Světlé zmiňuje o tom, že Světlá podještědský dialekt důkladně neznala, což dokazuje neužívání nářečí souvisle v přímé řeči. Lze pochybovat, zda tento dialekt používala v běžné mluvě s lidmi z venkova. Je na škodu věci, že se nářečí v současné době stává pro mnohé „cizím“ jazykem, což dokazuje, že se pomalu ztrácejí některá slova, která měla svůj osobitý význam a dokreslovala místní kulturu zvyky a tradice. Nářečí a nesložitá slova užitá v dílech Karolíny Světlé byla srozumitelná nejen pro podještědský lid, ale i pro venkov jako takový. Užitým nářečím ve svých dílech položila základ pro další generace, aby mohla pochopit strasti, těžkosti, ale i radosti v běžném životě podhorského lidu. Těžko říci a nejsou o tom dochované prameny, zdali se její díla s venkovskou a podhorskou tematikou na venkově opravdu četla a zda byla vnímána jako kladný prvek o venkovském životě.

Devatenácté století bylo stoletím převratných změn nejen v technice, ale i v užívání českého jazyka, hledání české stopy ve vývoji. Vznikala díla, která se později ukázala jako podvrhy (například Rukopis zelenohorský), ale v době vzniku byla tato díla velkou podporou češství. Docházelo k pokusům o politické změny – revoluční rok 1848, který ovlivnil tvorbu mnohých spisovatelek a spisovatelů. Petr Mužák pozdější manžel Světlé ji seznamoval s českou literaturou, především s díly Františka Ladislava Čelakovského, Boleslava Jablonského (vlastním jménem Karel Tupý) a Josefa Kajetána Tyla a řady dalších. Seznamuje se s českými vlastenci jako například s Boženou Němcovou, Vítězslavem Hálkem Janem Nerudou. Je vidno,

že Světlá byla jinými spisovateli ovlivněna k tomu, aby mnohem více začala používat český jazyk.

Vliv okolí českých vlastenců, ale především vesnický lid ve Světlé pod Ještědem dovedl Světlou k tomu, že byla schopna psát krásným českým jazykem. Dokresluje to slohové vyjádření ve velmi bohatém líčení podještědské krajiny, při jejichž čtení si lze plasticky představit neskonalou krásu malebných horských luk plných kvítí, majestátnou hradbu lesů, šumění horských bystrin a potůčků čili krajinu z které jako perly vykukují malebná vesnická stavení, majestátné obrysy kostelů a kapliček. V současné době je možné v Podještědí vidět pouze fragmenty této krásy jako udržované chalupy či boží muka. Z popisu lze vypožorovat, že Světlá opravdu tento kraj znala včetně jeho drsných horských poloh, a to nejenom za pěkného počasí, ale i za bouřky nebo sněhové vánice, dokazují to texty jejich románů a povídek. Snaží se tím ukázat, že venkov má svoji příjemnou stránku, že zde žijí milí, přívětiví lidé a že naopak oproti lidem ve městě jsou daleko obětavější, vstřícnější a pracovitější. Svým popisem každodenní činnosti lidí (opakující se), která jediná umožňuje obživu a zároveň ukazuje měnící se ráz krajiny v různých ročních obdobích.

Nelze opomenout i „národopisné“ prvky, které ukazují dodržování společenských zvyků či tradic například u ohlášek, námluv, svatby a loučení se s nebožtíkem. Stranou v její tvorbě nezůstali ani „radovánky“ spojené s posvícením, příchodem jara, pálení čarodějnic a další. Mnohé tradice užívané společností devatenáctého století se v malé míře dochovaly až do současnosti jako například zvyky o Vánocích (prostírání pro náhodného hosta, obsluhování u stolu jednou osobou, u některých současných zemědělců – první kdo dostane jídlo jsou zvířata, až pak lidé), pálení čarodějnic, sbírání bylin o Svatojanské noci, a to především svobodnými děvčaty. Alespoň tak v současném uspěchaném světě nacházíme zklidnění a čas k zamyšlení.

Svým dílem Karolína Světlá projevila snahu zachovat jako řada dalších spisovatelů 19. století krásu venkova, jeho obyčejů, zvyků a tradic, ale i především krásu českého jazyka používaného v nářečí, které bylo užíváno podještědským lidem a zvítězilo nad germanizací lidu, jelikož blízkost Liberce a okolí, které bylo pod německým vlivem.

Závěrem se pokusím o úvahu, zda dílo Karolíny Světlé může oslovit nynější mladou generaci, která „možná“ při náhodném objevení jména Světlé, alespoň ví, o koho se jedná, i když o tom vážně pochybuji, neboť mnozí v rámci povinné školní četby použili pouze internet a knihu nečetli a ani nikdy číst nebudou. Tato skutečnost není jenom u díla Karolíny Světlé, ale je nešvar současné generace, která tím, že nečte díla českých či zahraničních autorů, zejména

velikánů v tomto oboru, přichází tím nejen o slušnou slovní zásobu, ale především o zachycenou krásu v básnických sbírkách, povídkách či románech. Užíváním současných moderních technologií, která omezuje osobní kontakty, takže mladí lidé ztrácejí schopnost komunikovat přímo mezi sebou, nejsou schopni napsat jednoduchý text a vůbec dochází k odcizování generací.

Seznam použité literatury

Primární literatura:

SVĚTLÁ, Karolína. Kresby z Ještědí. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, 199 s.

SVĚTLÁ, Karolína. *Kříž u potoka*. 2. vyd. Praha: Družstvo Nová osvěta, 1947, 294 s.

SVĚTLÁ, Karolína. *Vesnický román*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1950, 239 s.

SVĚTLÁ, Karolína. *Vesnický román*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1981, 208 s.

Sekundární literatura:

BACHTIN, Michail Michajlovič. *Román jako dialog*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1980. 479 s.

ČECH, Leander. *Karolína Světlá: kritická studie*. Brno: Hlídka literární, 1891, 220 s.

DUŠEK, Libor. Lidové zvyky Krkonoš. 2. vyd. Vrchlabí: Správa KRNAP, 2015, 48 s.

HRÁBÁK, JEŘÁBEK, TICHÁ, *Průvodce po dějinách české literatury*. 2. vyd. Praha: Panorama, 1978. 521 s.

PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. 3. vyd. Jíloviště: Mercury Music & Entertainneot s.r.o., 2007, 346 s.

ŘEHÁČEK, Marek. *Ještěd a Podještědí*. 1. vyd. Liberec: Kalendář Liberecka, 2014, 207 s.

ŘEPKOVÁ, Marie. *Vypravěčské umění Karolíny Světlé: k proměnám tématu a tvaru její vypravěčské prózy*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1977, 296 s.

ŠMEJDOVÁ, Ivana. *Malý slovník krkonošských názvů*. 1. vyd. Praha: Olympia, 2001, 168 s.

ŠPIČÁK, Josef. *Ještěd Karolíny Světlé*. 1. vyd. Liberec: Krajské nakladatelství, 1958, 286 s.

ŠPIČÁK, Josef. *Karolína Světlá*. 3. dopl. vyd. Praha: Melantrich, 1980, 406 s.

Internetové zdroje

MAZLOVÁ, Věra. Jazyk Karolíny Světlé. *Naše řeč* [online]. 1947, 31(4-5), 44-61 [cit. 2020-05-11]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4002>

MAZLOVÁ, Věra. Ještědské nářeční rysy v díle Karolíny Světlé. *Naše řeč* [online]. 1948, 32(4-5), 61-71 [cit. 2020-05-11]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4074>